

**La Primera Guerra Mundial (1914-1918) a la premsa local de la
ciutat de Sabadell: aliadòfils, germanòfils i pacifistes.**

**Josep Alavedra Bosch
Genís Ribé i Monge**

**Fundació Bosch i Cardellach
Sabadell, gener de 2017**

Amb el suport de l'Institut Ramon Muntaner

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

SUMARI

PÒRTIC	4
1. INTRODUCCIÓ I CONTEXT HISTÒRIC	6
.El conflicte i els dos blocs: imperis centrals i aliats	6
.La monarquia espanyola davant el conflicte	7
.Catalunya en els anys de guerra	8
.Sabadell i la Gran Guerra	9
.Escenari polític a la ciutat durant el conflicte bèl·lic	10
.El batec de la ciutat del 1914-1918, vist per un lletrat	12
2. PREMSA BUIDADA	12
. <i>Revista de Sabadell</i>	13
. <i>La Gazeta del Vallés</i>	15
. <i>Diari de Sabadell</i>	18
. <i>Sabadell Federal</i>	22
. <i>De la nostra vida</i>	27
. <i>Ars</i>	30
. <i>Kataluna Esperantisto</i>	31
3. EPÍLEG	32
UNA SEMBLANÇA DE LA CIUTAT DE SABADELL	33
CRONOLOGIA	36
FONTS D'ARXIU I BIBLIOGRAFIA	38
BASE DE DADES	

PÒRTIC

Com és conegut, la informació dels periòdics, la manera com es presenta, el seu biaix cap a una banda o cap una altra, els matisos i construccions dels relats, entre d'altres connotacions, poden ajudar a crear opinió i tarannà a una comunitat. En esclatar la Primera Guerra Mundial (1914-1918), Europa es va partí en dues meitats i l'opinió pública es va dividir en dos bàndols, en funció de la simpatia per un o altre contendent. Els estats utilitzaren la informació como una eina propagandística. Tant des del bàndol aliat com de l'alemany, va créixer la cooperació entre militars i periodistes per fer-se seva l'opinió pública. A la monarquia espanyola, i a Catalunya en particular, malgrat que el govern d'Eduardo Dato es declarà neutral, el seguiment del conflicte es visqué d'una manera apassionada a la premsa de l'època i ben aviat les discussions entre aliadòfils i germanòfils van ocupar un lloc preeminent a les seves pàgines. La majoria de diaris van ser neutrals, amb tot la preferència per l'ordre defensat pels imperis centrals front al de la triple entesa va començar a guanyar terreny en alguns. Cosa que ens podem explicar pel predomini en les diferents capçaleres d'elements conservadors i tradicionalistes o més liberals i progressistes. La tirada dels diaris va augmentar i aquests van començar a fer importants desplegaments per cobrir les notícies que anaven arribant des del camp de batalla. Aquesta importància i creixement de les publicacions el podem constatar en la preocupació del govern Dato, el qual per assegurar la seva neutralitat insistia en la Reial Ordre d'agost de 1914 en la necessitat de «no atacar» des de la premsa als contendents per assegurar així el seu estatus; i també, més tard, en l'Ordre de setembre de 1916 en la qual s'aprovava una ajuda econòmica de l'Estat per a la indústria paperera i la premsa per fer front a la pujada del paper en un país que estava afectat per l'encariment de les matèries primeres. Pensem que la premsa periòdica era pràcticament l'únic mitjà de comunicació social existent a l'època i el seguiment del conflicte bèl·lic es feia a través de la mateixa. És el cas també de Sabadell i l'objecte del projecte que presentem.

A partir de l'estudi de la premsa periòdica publicada a la ciutat de Sabadell durant el conflicte bèl·lic volem arribar a conèixer millor el tarannà de la ciutat i explicar el perquè i el com de les diferents simpaties cap els contendents que ens trobem a les seves pàgines, les quals van fer córrer, com veurem, molta tinta. Tanmateix, a nivell econòmic, la guerra va tenir una important incidència per a la ciutat que va portar a un increment de la producció de la indústria llanera per abastir la gran demanda del front de batalla però, a la vegada, el repartiment desigual dels guanys que la mateixa generava juntament amb la convulsió social del país van estar en l'arrel de la crisi de l'any 1917 i posterior.

A tal efecte hem plantejat l'estudi en dues fases. Una primera de buidatge i la segona d'anàlisi de les dades. En la primera fase que avui presentem hem fet el buidatge de tots aquells articles que fan referència a la guerra (opinió i/o crònica) fets des de Sabadell. Hem agafat tots els diaris i publicacions amb periodicitat que s'editaven en aquells anys al municipi. El buidatge s'ha fet a la Hemeroteca de l'Arxiu Històric de Sabadell (AHS) tant en fonts digitalitzades com sobre els originals. Una primera sorpresa ha estat la gran quantitat d'articles que en algunes publicacions apareixen dia si i dia també. Cosa que, si bé ens ha fet més llarga la feina, ens ha encoratjat en el projecte en veure la importància informativa que es dedicava a la guerra i ha afermat la línia d'investigació proposada. Com dèiem més amunt, aquesta primera fase ha estat el buidatge complert de la premsa, la qual només podem discriminar en una segona fase d'anàlisi i interpretació que des d'aquí proposem. Així, doncs, presentem aquestes dades precedides, d'una introducció i context històric, així com de la fitxa tècnica de les publicacions estudiades amb la seva corresponent «simpatia» pels contendents i també l'opció pacífica.

Tot això ha estat possible gràcies a la professionalitat, l'amabilitat i bona disposició de l'AHS, sota la direcció de Joan Comasòlives, i a la paciència que han tingut amb nosaltres: Gisela Figueras, Jordi Torruella, Antonio Onetti, Montse Mañosa i David González, sense els quals no hauria estat tan «fàcil». Gràcies també a JM Benaül i Esteve Deu pels seus suggeriments. I a la Laura Vicens de la Fundació Bosch i Cardellach per la seva disponibilitat. Sense tots ells no hauríem arribat fins aquí. Les seves aportacions han estat un encert. Els desencerts que podeu trobar són nostres.

I, finalment, gràcies a l'Institut Ramon Muntaner per haver fet possible aquest projecte i la confiança feta.

Josep Alavedra Bosch
Genís Ribé Monge
Sabadell, gener de 2017

La Primera Guerra Mundial (1914-1918) a la premsa local de la ciutat de Sabadell: aliadòfils, germanòfils i pacifistes.

INTRODUCCIÓ I CONTEXT HISTÒRIC

El conflicte i els dos blocs: imperis centrals i aliats

El 28 de juny de l'any 1914, l'arxiduc hereu d'Àustria-Hongria Francesc Ferran d'Àustria (1863-1914) i la seva dona van ser víctimes d'un atemptat a la ciutat de Sarajevo, aleshores capital de Bòsnia. D'aquesta manera, començava un conflicte entre Àustria i Sèrbia, que portarà a una guerra europea primer i tot seguit a la seva internacionalització amb la intervenció de diferents potències de l'època, desembocant en una *guerra de les nacions*¹, la qual establirà el concepte de guerra total: serà coneguda com la Primera Guerra Mundial (1914-1918) o Gran Guerra. Tanmateix, a més a més dels fets bèl·lics, durant el seu curs van sorgir diferents esdeveniments, alguns relacionats directament amb l'enfrontament, que marcaran el final de la mateixa i també la recent història europea i mundial: la Revolució russa de 1917, la intervenció dels EUA i la seva conversió en potència mundial, el plantejament del dret d'autodeterminació de les nacions en conflicte i les implicacions als grans imperis colonials, entre d'altres. Finalment, l'11 de novembre de 1918 es signava l'armistici al bosc de Compiègne entre els aliats i Alemanya, el qual posava fi a les hostilitats armades. Era una acceptació dels anomenats 14 punts del programa del President dels Estats Units Woodrow Wilson² presentats davant el Congrés del seu país per posar fi a la guerra i reconstruir Europa. Emperò, no serà fins a la Conferència de Pau de París quan es signin els diferents tractats de pau: Tractat de Versalles el 28 de juny de 1919. Aleshores, assistirem al naixement d'un nou ordre internacional de cooperació –formació de la Societat de Nacions en seu a Ginebra- i la fi dels imperis europeus: austrohongarès i otomà. Aquesta pau, deixarà en els diferents pobles d'Europa un malestar que anirà covant un nou conflicte que esclatarà a la dècada dels anys trenta del segle passat: la Segona Guerra Mundial (1939-1945).

¹ ROVIRA I VIRGILI, Antoni (2016), *La guerra de les nacions. Crònica coetània de la Primera Guerra Mundial*, Barcelona: Generalitat Catalunya. Departament de la Presidència. Edició a cura de Mercè Morales.

² Els 14 punts de Wilson, nom donat al programa del President dels Estats Units, entre 1912 i 1920, Thomas Woodrow Wilson -Premi Nobel de la Pau el 1919- per posar fi a la Primera Guerra Mundial i començar la reconstrucció d'Europa. Fou un discurs pronunciat el 8 de gener de 1917 al Congrés dels Estats Units d'Amèrica (EUA). Fins aleshores EUA havia estat neutral.

Durant el conflicte es van formar dos blocs: imperis centrals i aliats. El bloc dels imperis centrals, amb millor preparació bèl·lica i armament, estava format per Alemanya, Àustria-Hongria, Turquia i Bulgària. Mentre que el bloc aliat, amb més avantatge demogràfic, hi podíem comptar França, Gran Bretanya, Rússia, Bèlgica, Sèrbia, Montenegro, Itàlia, Estats Units, Grècia, Japó, Portugal i alguns estats llatinoamericans.

La Gran Guerra va suposar en molts aspectes un nou tipus de conflicte. Va ser una guerra llarga que va portar a la militarització de la indústria per la gran demanda del front de batalla i de la mateixa societat civil, la qual, davant la manca de mà d'obra, va mobilitzar a les dones. Tanmateix, anirem assistint a la implementació de noves armes: metralladores, avions, submarins i gasos, entre d'altres, les quals es faran habituals. Ben aviat es van establir dos fronts a Europa. Primerament³, l'any 1914, el front occidental on la guerra es va caracteritzar per una ofensiva llampec d'Alemanya, la qual va ocupar Bèlgica i el nord de França, estabilitzant-se el front amb la contraofensiva francesa de la batalla del Marne (1914). Al front oriental d'Alemanya assistim a un seguit de victòries del seu exèrcit. Durant el bienni 1915-1916, les ofensives alemanyes fracassen a ambdós fronts –cal esmentar la batalla de Verdun (1916); i, també, les ofensives franceses –batalla del Somme (1916). Amb aquest estancament, s'estableix «un front estable» on es desenvolupa «una guerra de posicions o de trinxeres». A partir de l'any 1917 es generalitzen les protestes a tots els països per la duresa i el cost humà que està tenint la guerra. Serà també l'any en què els Estats Units entraran en el conflicte al costat dels aliats. També és l'any de la Revolució russa, i la fi del front oriental per mitjà de la signatura del tractat de pau de Brest-Litovsk de 1918 entre Rússia i els imperis centrals. El 1918 marcarà l'inici de la fi: l'esgotament militar i econòmic d'Alemanya acompanyat dels avanços aliats portaran a la rendició dels imperis centrals. El novembre de 1918 l'emperador Guillem II abdica i la insurrecció proclama la República. Alemanya es rendeix.

La monarquia espanyola davant la Gran Guerra

Com es conegut, la monarquia espanyola va ser neutral en el conflicte, però no en va quedar al marge. La Restauració monàrquica i el sistema constitucional de 1876 proclamat per Cánovas del Castillo, amb el sistema de torn polític entre els Partits Liberals i els Partits Conservadors maldava per donar sortida als greus problemes de la societat de l'època. Aquestes formacions de «notables» no deixaven de ser i representar interessos de prohoms i grups oligàrquics molt concrets, els quals estaven allunyats dels problemes i preocupacions de la majoria de la població. L'Estat liberal de la Restauració no va canalitzar les demandes de les capes populars de la població, les quals a través de sindicats i partits s'enfrontaven sistemàticament a un Estat mancat de democràcia i d'incapacitat política per resoldre els greus problemes plantejats.

En aquest context, l'esclat de la Primera Guerra Mundial va significar una entrada de grans beneficis per un reduït nombre de prohoms. Les demandes del front i el mercat van beneficiar a antics propietaris que ara podien abastir a una Europa en guerra. Va ser una neutralitat beneficiosa principalment pels grans centres urbans i industrials del país; en els quals tenien lloc principalment als «enfrontaments dialèctics» entre els defensors de les Potències Centrals front als partidaris dels Països Aliats; mentre el no intervencionisme els

³ Veure cronologia, p. 37.

hi omplia les butxaques. Bàsicament, els partidaris dels aliats eren treballadors d'esquerres, petits propietaris i intel·lectuals, sectors de l'exèrcit, clergues il·lustrats i burgesia industrial de Catalunya, entre d'altres; els quals podrien enquadrar-se políticament en grups republicans, catalanistes i d'esquerra en general. Les dretes majoritàriament eren partidàries dels imperis centrals; en els quals hi veien un fre per a una França que representava els ideals de la llibertat i la revolució atès que estava totalment mancada d'ordre i moral.

Ben aviat el 1917, aquesta eufòria quedarà estroncada pel descontentament social de diversos sectors socials que exigien reformes davant la manca de treball, beneficis i llibertats polítiques. La monarquia espanyola que havia tingut lliure accés als mercats europeus amb una exportació dels seus productes veu ara com els conflictes socials van en augment: els aires de la Revolució russa portarà un augment espectacular de les organitzacions obreres, la socialista UGT i l'anarquista CNT. Així, l'any 1917 es converteix en una data clau tant per Europa com per Espanya. A nivell d'Espanya alguns oficials creen les Junes de Defensa per aconseguir millores professionals; tanmateix, l'Assemblea de Parlamentaris del mes de juliol a Barcelona –Lliga i alguns liberals dissidents- exigeixen convocatòria de Corts Constituents; i, finalment hi ha un apogeu del moviment obrer –UGT i CNT- amb la declaració, al mes d'agost a Madrid, de la vaga revolucionària.

Les grans expectatives econòmiques que la guerra havia generat van tocar fons amb l'entrada dels Estats Units en el conflicte. La política econòmica portada pels governs d'Alfons XIII no va saber aprofitar la conjuntura per dur a terme unes reformes dins l'estructura productiva que a la resta d'Europa ja s'havien emprès. D'aquesta manera, la majoria de fàbriques tèxtils no va renovar la seva maquinària i en general la majoria solament reclamava al govern de torn una política proteccionista –cosa que veurem mes avall en el cas concret de la ciutat de Sabadell- per protegir els seus interessos.

Catalunya en els anys de guerra

A partir de 1914, i coincidint pràcticament en el temps d'inici de la Gran Guerra, la unió de les quatre diputacions va constituir la Mancomunitat de Catalunya; la qual representarà una extensió dels serveis que prestaven, així com un impuls a l'ensenyament i un foment de la cultura catalana. Catalunya serà bàsicament un nucli de francòfils, tot i que amb diferents matisos. Aquest suport a la causa aliada servirà per anar formant l'idea d'una autonomia i també d'una possible independència catalana. Cosa que vindrà afavorida per la presència de generals amb lligams catalans en el bàndol francès, cas del general Joffre⁴, i dels voluntaris catalans al front. Una de les principals publicacions a favor dels aliats va ser el setmanari *Iberia*⁵, el qual «... des de Catalunya vers la resta de l'Estat Espanyol defensaria

⁴ El general Josep Joffre Pas (Ribesaltes, França 1852- París 1931), mariscal de França principalment conegut per les batalles de la Gran Guerra i en particular per la Primera Batalla del Marne, al nord de París, del 6 al 13 de setembre de 1914, on va aconseguir aturar als alemanys.

⁵ Setmanari publicat a Barcelona del 10 d'abril de 1915 al febrer de 1919 per a fer propaganda de la causa aliada. Un 10 d'abril de 1915, amb una portada de l'*Apa*, eixia al carrer el primer número de la revista *Iberia*. Aquest setmanari, que aleshores costava 10 cèntims i s'editava a Barcelona sota la direcció de Claudi Ametlla, es va publicar fins el mes de febrer de 1919, tot i que alguns estudis daten la seva desaparició al 20 d'abril de 1918 en el número 157. Així doncs, pràcticament, el setmanari va estar al carrer durant un dels principals esdeveniments que condicionaran el segle XX: la Primera Guerra Mundial o Gran Guerra. Tot això passava dins de l'Espanya neutral d'Eduardo Dato que va viure el conflicte amb una divisió entre els aliadòfils i germanòfils. Un recull de caricatures i portades dibuixades per l'*Apa* -Feliu Elías- entre els anys 1915 i 1916 del setmanari *Iberia*, agafaran forma de llibre que sota el títol de *Kameraden* es publicarà a París l'any 1917. Amb un

la causa dels Aliats amb la finalitat de crear un ampli corrent d'opinió a Espanya i al Principat que desitgés la reforma o caiguda de la monarquia espanyola a la fi de la guerra mundial»⁶. En aquest sentit, un grup de voluntaris que lluités al costat dels francesos podria ser un punt important per assolir aquesta reivindicació. Es va formar aquest contingent en què hi van participar catalans emigrats o exiliats a França i també alguns del Principat⁷. Tots ells van ser allistats, juntament amb altres espanyols, a les files de la Legió Estrangera francesa. Al mes de febrer de 1916 es crea el *Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans*, el qual vetllava per subministrar als «voluntaris» paquets amb roba i menjar i acollir-los durant els permisos a centres de Perpinyà, París i Barcelona. La figura d'aquests voluntaris catalans va ser idealitzada. Entre els partidaris, es va imposar la xifra de 12.000 (xifra reivindicada sobretot pels cercles catalanistes de la postguerra)⁸, els quals haurien participat a les files de la Legió Estrangera francesa. Amb tot, es calcula que la seva xifra no va arribar als 1.000⁹.

Sabadell i la Gran Guerra¹⁰

A començament segle XX la ciutat de Sabadell assolí la xifra de 23.294 habitants¹¹ i es convertia en la cinquena ciutat de Catalunya en potencial humà i industrial. Efectivament, durant el segle XIX es va anar construint la «ciutat fàbrica»¹², cosa que va portar a que l'any 1877 la vila rebés el títol de ciutat de la monarquia restaurada d'Alfons XII. La ciutat anirà passant de l'energia del vapor a l'elèctrica agafant un gran impuls. Aquesta «Manchester of Catalonia» s'havia especialitzat en la fabricació de teixits de llana d'alta qualitat –tot i que el cotó encara persistia. També en aquests anys es va fundar la Caixa d'Estalvis de Sabadell (1859) i uns anys més tard el Banc de Sabadell el 1881. I a final de segle XIX, l'augment de la població va portar a l'ampliació del terme municipal amb el pla d'eixampla de l'arquitecte Miquel Pascual Tintorer. Fins a l'acabament de la Guerra Civil (1936-1939), la ciutat tindrà un creixement econòmic i una expansió urbana considerable i la seva població augmentarà un 54 % passant de 32.398 habitants el 1914 a 49.953 el 1939. A partir de 1910, Sabadell

prefaci del dibuixant francès i pròleg del periodista i historiador de l'art i de la moda John Grand Carteret, es va editar per iniciativa de la *Maison Detouch Fils* de Barcelona i tenia les llegendes dels dibuixos en castellà, francès i anglès. Les caricatures, clarament favorables a la causa aliada, li van valdre a Feliu Elias la Gran Creu de la Legió d'Honor del govern francès. La revista *Iberia*, doncs, juntament amb la *Campana de Gràcia* i l'*Esquella de la Torratxa*, s'arranglerà amb els mitjans aliadòfils, front a la neutralitat de la *Vanguardia* o la germanofília de *El Correo Catalán*.

⁶ MARTINEZ I FIOL, David (1991), *Els «Voluntaris catalans». a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 41.

⁷ De Sabadell, hem trobat a Joan Gili, nascut el 19 de maig de 1891 a Sabadell i «mort gloriosament» a Targette (França) el 9 de maig de 1915. *Diari de Sabadell*, núm. 1749, 19 de maig de 1916, p. 2.

⁸ CASANOVAS, Àngels i ROVIRA I PORT, Jordi (2008), «La conflagració que canvià el món. La Gran Guerra (1914-1918) en imatges», dins *La Gran Gran Guerra en imatges (1914-1918)*. Fons de l'Archivo General de Palacio, Barcelona: Museu d'Història de Catalunya / Fundació de Caixa Sabadell, p. 8-16.

⁹ «...de 954 voluntaris només es cartegen amb el doctor Solé i Pla uns 435» i «...un tant per cent molt elevat només li escrivia per demanar-li paquets de roba, menjar i diners, encara que, això sí, fent servir un discurs aliadòfil que servís de garantia de la seva honradesa ideològica», «...permet afirmar que fou una minoria de voluntaris catalans qui va mantenir i exagerà el seu propi mite, tant en el fet de presentar-se com un conjunt nombrós d'homes com en el seu idealisme». Vegis MARTINEZ I FIOL, David, *op. cit.*, p. 128.

¹⁰ Vegeu Una SEMBLANÇA DE LA CIUTAT DE SABADELL a la pàgina 33. Ens ha semblat interessant «el retrat» i la visió de la ciutat feta per coetanis.

¹¹ *Idescat*. Recordem els habitants d'aquestes poblacions en aquelles dates: Barcelona tenia 533.000, Tarragona 26.281, Reus 26.220, Tortosa 24.306 i Sabadell els 23.294 que esmentàvem.

¹² CAMPS CURA, Enriqueta, «Teixint la ciutat fàbrica: la formació de la primera Manchester catalana» dins *Recerques*, núm. 47-48, 2003-2004, p. 81-106.

recupera les vendes en el mercat espanyol i quan esclata el conflicte bèl·lic al 1914 va augmentar les exportacions als països europeus en guerra i també als mercats llatinoamericans¹³.

Com dèiem més amunt, aquesta conjuntura va suposar per a la indústria tèxtil llanera un augment considerable de la seva producció per satisfer les demandes creixents; amb tot la recessió del mercat interior anà augmentant per l'encariment dels productes. Com assenyala Esteve Deu, la Gran Guerra va ser favorable per a la indústria i els prohoms sabadellencs fins a l'any 1917; a partir de llavors els guanys van anar minvat fins arribar a la crisi de 1921¹⁴. Ja a partir de 1916 les condicions de vida dels treballadors havien anat a pitjor a causa de la inflació que va produir la guerra i s'endegarà un procés de conflictes laborals que tindrà el seu punt àlgid i de confluència el 1917 amb la triple crisi d'aquest any que esmentàvem més amunt¹⁵.

A Sabadell el sentiment aliadòfil era molt present i es va reflectir en el nomenclàtor de la ciutat, en el ple de l'Ajuntament de 14 de novembre de 1918, es va aprovar posar el nom de Rambla de Bèlgica a la Rambla. Finalment, aquest homenatge als resistents belgues per la invasió de l'exèrcit alemany, es farà amb el canvi de nom del carrer Jardí que va passa a dir-se de "Bèlgica" (no debades al carrer de Jardí hi havia la seu del Cercle Republicà Federal de Sabadell, la *Catedral Republicana del Vallès* com es coneixia popularment) i el carrer Nou de Jonqueres va canviar el nom pel de "11 de novembre", data de l'armistici. Aliadòfil ho era el diputat, elegit al Congrés de Diputats per Sabadell el 1919, i advocat dels treballadors i rabassaires, Francesc Layret. També Feliu Elias Bracons, *Apa*, d'arrels sabadellenques, amb els seus dibuixos antigermànics a la revista *Iberia*, com veiem més amunt. Tanmateix, la creativitat cultural esclatava a la ciutat estretament lligada amb Europa: Joaquim Folguera i la seva obra amb l'exposició de l'Art Nou Català durant la Festa Major de 1915. La revista *Sabadell Federal* (1913-1917), òrgan del Partit Federal, és d'aquesta època i va suposar una forta renovació a la ciutat, tenint a Joan Salvat-Papasseit entre els seus col·laboradors amb els articles sobre «La nacionalitat i el Socialisme». És en aquest context que es va anar covant, entre d'altres, la futura «Colla de Sabadell».

Escenari polític a la ciutat de Sabadell durant el conflicte bèl·lic

En els anys de la guerra, a la ciutat de Sabadell, hem de dibuixar una ciutat governada per la dreta conservadora. L'any 1913 el govern municipal està presidit pel liberal Silvestre Romeu, amb una corporació formada per 19 regidors de dretes (Carlins 1, Integristes 3, Conservadors 1, Liberals 5, Lliga Regionalista 7, Independents 1 i Centre Català 1) enfront de 8 regidors d'esquerres (Círcol Republicà Federal 5 i Fraternitat Republicana Radical 3). L'any 1915 l'alcalde torna a ser un liberal, Feliu Griera, amb el suport de 17 regidors de dretes (Integristes 1, Conservadors 2, Liberals 3, Lliga Regionalista 8 i Independents 3) i amb una oposició formada per 10 regidors d'esquerres (Círcol Republicà Federal 7, Fraternitat Republicana Radical 3). L'any 1917 l'alcalde ja és un membre de la

¹³ Vegeu DEU I BAIGUAL, Esteve (2000), «Expansió Urbana i Economia» dins VV.AA. *Sabadell al Segle XX*, Barcelona: Eumo Editorial, p. 39.

¹⁴ Vegeu DEU I BAIGUAL, ESTEVE, «Els beneficis industrials durant la Primera Guerra Mundial: el cas de la indústria llanera de Sabadell», dins *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 20, 1988, p. 60.

¹⁵ El 1917 la Federació Obrera Sindical de Sabadell, al carrer la Estrella, va ser atacada per l'exèrcit i van haver 13 morts i 35 ferits. MARÍN CORBERA, Martí (2000), «1898-1939 Liberalisme, dictadura, democràcia i Guerra Civil» dins VV.AA. *Sabadell...Op. cit.*, p. 199 i següents.

Lliga Regionalista, Joan Farreras, que compta amb el suport de 17 regidors de dretes (Carlins 1, Conservadors 3, Liberals 1 i Lliga Regionalista 7, Independents 4, Centre Català 1) i amb 10 regidors d'esquerres a l'altre bàndol (Cercle Republicà Federal 6 i Fraternitat Republicana Radical 4).

La implicació entre Sabadell i Europa en aquesta anys és especialment excepcional, a l'àmbit de la manufactura de a llana assoleix uns màxims històrics d'exportació (mercat francès: exèrcit). Els beneficis pels empresaris va portar una gran inflació, la qual va portar als treballadors a un cost de les subsistències més gros que l'augment dels salaris. El 1917, com a la resta de l'Estat, s'hi ajunta la vaga general d'agost i una conflictivitat laboral que s'allarga fins 1918-19.

En aquest context, d'auge industrial – crisi social, obertura cap a corrents europees de pensament i artístiques, impacte del conflicte bèl·lic sobre la població i posicionaments, entre d'altres, que hem de situar la premsa local periòdica de la ciutat de Sabadell. Pensem que a l'època la premsa periòdica era pràcticament l'únic mitjà de comunicació social existent. D'aquí la seva importància per capir el pols de la ciutat. Tanmateix, el nombre considerable de publicacions periòdiques¹⁶ –a més dels diferents fulls, butlletins i altres de partits, sindicats, agrupacions i altres- per una població de més de trenta mil habitants sigui una línia d'investigació a seguir que volem endegar en aquest primer buidatge.

El batec de la ciutat del 1914-1918, vist per un literat

No volem tancar aquesta introducció sense reproduir un text que de manera lúcida i entenedora, ens descriu la situació política, social i econòmica de Sabadell vista per un coetani: l'escriptor Joan Sallarès i Castells. En la seva obra *El Joncar*, recorda:

«La Guerra Europea (1914-1918), coneguda amb aquest nom per tal com no fou sinó una gran conflagració d'Estats, ha adollat importants quantitats de diners arreu, on sia. Els exèrcits consumeixen molt i cal munir-los convenientment i de tot. En molts indrets on s'encenen les batalles hi fa fred, hi plou amb freqüència i d'alguns la neu mai no en desapareix. Són necessàries, entre altres classes de roba, moltes mantes, a centenars de milers. La nostra indústria els en proveirà. I les peticions oficials arriben en quantitat i són urgents.

En aquest moment en la ciutat l'activitat fabril ha esdevingut frenètica. Es treballen totes les vint-i-quatre hores del dia. I no per partidisme, per cap fe ni per cap ideal. A alguns industrials la imaginació dels grans guanys arribarà a comprometre la seva moral i el seu prestigi. El que ara interessa és produir. I aquest desvari s'observa a Barcelona, a Terrassa, a Sabadell, a Mataró...

Però a continuació la desmesura dels guanys feta pública en la disbauxa i amb els afalacs de la vanitat, ha creat el seu ferment: l'odi, i amb ell els conflictes obrers. I aprofitant-se d'aquests moviments polítics. La raó de la <star> es practica com a la més convincent de les dialèctiques. I sorgeixen els sindicats rojos i els blancs i en ells s'hi escondirà de tot. La repressió de l'autoritat, per més que dura i violent, no resoldrà la situació. La incivilitat arreu és mestressa i són tolerades publicacions que són deshonor públic.»¹⁷

¹⁶ FIGUERAS, Gisela (2006), *Inventari de l'hemeroteca local: publicacions periòdiques sabadellenques (1854-2004)*, Sabadell: AHS; i PUIG I PUJOL, Joan (1972), *86 anys de premsa local: Sabadell, 1853-1938*, Sabadell: Riutort.

¹⁷ SALLARÈS I CASTELLS, Joan (1959). *El Joncar*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, p. 222-223.

PREMSA BUIDADA

PREMSA GERMANÒFILA

Revista de Sabadell

Neix 4 de juny de 1884 com a publicació quinzenal i a partir de gener de l'any 1888 es converteix en diari. També a l'any 1884 treia el suplement *La Ilustración Sabadellense*, del qual en van sortir 11 números. A final segle XIX va ser predominant a la ciutat. Escrita en castellà va incorporar des dels inicis articles en català. La seva trajectòria de publicació va ser llarga, fins el 31 de gener de 1935, més de 50 anys consecutius; i, a partir de 1932 exclusivament en català. Neix per l'interès de la família Turull, particularment de Pau Turull i Comadran¹⁸ com un mitjà més per aconseguir la seva acta de polític a Madrid, i donar suport al partit Conservador. En aquesta primera època mostrarà, doncs, una tendència espanyolista i monàrquica fruit de la influència de la família Turull, la qual estava lligada al moviment dinàstic. Fou fundada i dirigida per Manuel Ribot i Serra¹⁹, vinculat a la família Turull.

Defensava un catalanisme moderat, amb una gran base de moral i religió catòlica, de sectors benestants conservadors. Durant el període de la Gran Guerra (1914-1918) la seva tendència serà gemanòfila. Les capes menys liberals i més benestants de la burgesia local eren les que donaven suport a la revista, les quals, però, s'havien enriquit amb les comandes dels exèrcits aliats. Cal destacar entre els col·laboradors de la publicació a Enric Sarradell Pascual²⁰, amb una gran quantitat d'articles signats per ell o amb el pseudònim de Carles de Valrà, defensant a ultrança la causa alemanya.

Com a director de la publicació, trobem primerament a Manuel Ribot i Serra, des de la seva fundació, l'any 1884, fins a la seva mort el 1925. Serà substituït per Ramon Torner i Tort (1872-1933), el qual a més era el seu impressor; i, després mossèn Josep Cardona i Agut (Cardona 1868- Sabadell 1934). A la seva mort, Salvador Sabater Oliver ocuparà la direcció fins a la cloenda de la *Revista de Sabadell* l'any 1935.

Durant el període de la guerra hi podem trobar les següents signatures: Pr. Dr. Rudolf Eucken de Jena, Contralmirante Schieper, Volander, Conde de Moulin Eckart, Pr. Dr. Ing. Merm Mathesius, J. Jan y Nurat, Pr. Dr. Daeuser Munster de Vesfalia, Dr. Paul Rohrbach, Constante, F. A., J. Matas Munne, Jaime Balmes, Carlos de Valrà (Enrique Sarradell), el conde de las Alnenas, R. Schneider, J.R., V.C., F. Martí Bech, Felix Borgeño, Tirol, Joan Ribas,

¹⁸ Pau Turull i Comadran (Sabadell 1837-1892), prohom, industrial i polític sabadellenc. Membre de la família de fabricants de llana Turull, el seu pare era Pere Turull i Sallent conegut a l'època i a Madrid com el «rico catalán»-ben relacionat amb la reina Isabel II. Amb el seu pare varen fundar la Caixa d'estalvis de Sabadell (1859). En morir el pare (1869) es va fer càrrec dels negocis familiars. Durant la Restauració borbònica va ingressar al Partit Liberal Conservador i fou escollit diputat pel districte de Terrassa a les eleccions de 1876, 1879, 1884 i el 1891 pel districte propi de Sabadell que ell mateix fomentà.

¹⁹ Manuel Ribot i Serra (Sabadell 1859-1925), arxiver, bibliotecari, historiador, dramaturg i poeta. Fou l'arxiver municipal de Sabadell. Entre d'altres tasques va iniciar la organització de la biblioteca de la Caixa d'Estalvis de Sabadell inaugurada el 1928. Home de confiança de la família Turull va ser secretari de la Caixa d'Estalvis de la ciutat i director de la *Revista de Sabadell* durant més de 40 anys.

²⁰ Enric Sarradell Pascual (Sabadell 1894- Manresa 1960's). Defensà sempre postulats conservadors: tradicionalisme carlista i ultra-catòlic. A la Gran Guerra serà un defensor dels imperis centrals amb els seus articles a favor de la causa Alemanya (ordre i religió). Més tard, estarà contra la II República i posteriorment farà lloança del règim franquista fins a la dècada dels anys seixanta del segle passat.

Pr. Dr. Franz von Liset, J. Font, Jaume Colell pbre., MPL, J. Vilaseca Molas, Jacinto Benavente, Juan Salas Antón, D.L., Jugler, M.C.S., Bartomeu Amigó-Farreras Miquel Rovira, Joan Reguant, J.C., Luis de Castro, Josep Gironella Oliu, Xofre, Enric de la Serra, Antoni Ribas, Juan Pujol, Polavieja, L. Fuente y Arce, M.F. Industrial, L.D., Santiago Rusiñol, Francisco, obispo de Gerona, L. Domingo, D. de G., N. Monturiol, Manuel Polo y Petrolan, E. Izard, Dr. Hans Luther, J. Rodríguez de la Pena, Juan Carranza, Julio Alvarez, Z., R. Rasoldec, W., J.Mª Alvarez Pallàs, Juan, R. Muniesa Andreu i Rafael Pasant y Arus.

Bàsicament durant el primer mig any d'inici de la guerra, trobem articles i notes signades per la redacció on s'aprecia una clara defensa d'Alemanya i la seva causa. A final de 1914 comencen a aparèixer articles signats per «col·laboradors» dels llocs com: Pr. Dr. Rudolf Eucken de Jena, Prof. Dr. Jacob Riese, Pr. Daeuesr Munster de Vessalia o Dr. Rohrbach on s'explora el gran potencial alemany i se'n fa lloança. Tanmateix a partir del mes de març de 1915 comencen a publicar-se els articles de Carlos de Valrà, pseudònim d'Enrique Sarradell. Sarradell serà un dels articulistes més prolífics de la *Revista de Sabadell*. Des d'aquesta data i fins al final de la publicació la seva signatura serà una constant de la revista. Amb el seu nom o amb el de Carlos Valrà tractarà sobre diferents aspectes de la guerra: «comportamientos, barbaros, la crueldad en la guerra, las dos Francias, el imperialismo inglés, el crimen de los emboscados, bolchevikismo» i molts d'altres. En tots ells, i no se'n amaga, es fa evident el seu desig de preeminència d'Alemanya a Europa. Alemanya, al seu entendre, és el bressol de la cultura, la raça i la moral; la qual s'ha alçat per derrotar a la França liberal i a una Anglaterra imperialista que ofega el comerç d'Europa amb el vist i plau dels Estats Units, els quals s'enriqueixen a costa de la vella Europa. «*De la conflagración europea*», un seguit de quasi una trentena d'articles que van eixir fins a final de 1918, amb la signatura de Carlos de Valrà, analitzava el desenvolupament militar de la guerra, sempre des de l'òptica alemanya, i esperançava el desitjat triomf germànic.

Dades tècniques

Títol: *Revista de Sabadell*

Subtítol: *Diario de avisos y noticias* fins el 17 d'abril de 1934. Després portarà el de *Diari del vespre, independent, d'avisos i notícies* fins a la seva cloenda.

Publicació: des de 4 de juny de 1884 fins el dijous 31 de gener de 1935 –any LII, núm. 14.171.

Redacció i administració: Rambla 73 de Sabadell

Impressió: carrer de Sant Josep 36 de Sabadell a cura de Josep Torner Tort – Impremta Torner.

Format: 345x245 mm. I de 4 a 8 pàgines. A partir del dia 5 de desembre de 1933 515x350 mm.

Preu: a Sabadell ciutat 2 pessetes al mes. Fora ciutat 7,50 al mes al trimestre i número solt a 0,10 pessetes.

Redacció: el cos de redacció era molt reduït. El pensament que transmetia era el de la família Turull, a través de Manuel Ribot i Serra. Hi trobem: J. Matas Munné, Fèlix Borguñó, Joan Ribas, Jaume Colell, Pbre., Antonio Ribas, J. Vilaseca Molas i Enric Sarradell Pascual (a voltes amb el pseudònim de Carles de Valrà).

REVISTA SABADELL

DIARIO DE AVISOS Y NOTICIAS

PRECIOS DE SUSCRICIÓN

Sabadell un mes. 1 peseta.
Fuera trimestre. 4 «
Numeros sueltos 10 céntimos.

DIRECTOR,

Manuel Ribot y Serra

ADMINISTRADOR,

Ramón Torner Tort

ANUNCIOS y COMUNICADOS
a precios convencionales

Redacción y Administración,
RAMBLA 73. — Imprenta Torner.

Manuel Bernaldo Mingo

Falleció el 22 del corriente, a la edad de 90 años

Habienlo recibido los Santos Sacramentos y la Bendición Apostólica

(E. P. D.)

Sus afligidos hijos, hijos políticos, hermano político, nietos, nieta política, bisnieta, sobrinos, primos y demás parientes (presentes y ausentes) al recordar a sus amigos y conocidos tan dolorosa pérdida, les ruegan le tengan presente en sus oraciones y se sirvan asistir a los funerales para el eterno descanso de su alma que se celebrarán hoy Jueves, día 27 del corriente, a las 10 de la mañana, en la iglesia parroquial de San Félix.

Sabadell 27 Agosto 1914.

EL DUELO SE DA POR DESPEDIDO.

Santos del día: Stos. José de Calasanz, cf. y Licerio.

EN PLENA GUERRA

Al sol anunci de que havia esclatat la guerra entre Rusia, Alemania i França, totes les nacions europees se sentiren com ferides per un llam: tal fou la rapidesa de l'efecte. Una onada d'espaordiment invadi els Estats que per boca dels governs respectivament exposaven manifestacions oficials de les qual se traslluen les inevitables complicacions, filles dels compromisos internacionals, ensems que les funestes conseqüencies que n' esdevindrien, necessariament, per quant el caracter inicial de la guerra teia suposar que, tot d' una, anaven a ventilar el conjunt dels comptes pendents

Teatro de Naturaleza LA GARRIGA Baños Martí

Para el 30 de Agosto, día de esta fiesta, se sirven comidas de las 12 a las 2, a 3 pesetas cubierto.

La Gazeta del Vallès

Aquesta publicació va ser una creació dels sectors més conservadors de la Lliga Regionalista i d'Acció Catalana²¹, catalitzats i influïts pel Dr. Fèlix Sardà i Salvany²² on, en els temps de la Gran Guerra, es va fer un panegíric de tot allò que venia d'Alemanya. Es proclamaven nacionalistes però amb «l'idea de Pàtria ab la de Déu», que es llegia en el seu manifest. Tot i exaltar la figura de Francesc Cambó, des dels primers números es va publicar sobre temes eclesiàstics: Adoració Nocturna, l'Acadèmia Catòlica, Lliga del Bon Mot, Centre Catòlic de Bones Lectures, i la publicació de l'evangeli a la primera pàgina²³, entre d'altres. Destacà també per les seves campanyes contra l'escola laica i durant els primers anys per la secció *De Sacandalis*, secció «moralitzadora» on es tractava –sota la influència directa i redacció a voltes de Sardà i Salvany- de temes de moral i costum - luxúria, música i cafès, dones, i altres- des d'una visió integrista i ultra-catòlica.

Durant el conflicte bèl·lic la seva postura serà clarament gemanòfila, a favor de la victòria dels imperis centrals. Clarament volia la victòria d'Alemanya, la qual representava tot els valors de la civilització, ordre i moral enfront del laïcisme i desordre de França, que des de la Revolució francesa de 1789 havia anat de mal en pitjor. Volia salvar la França catòlica. El Dr. Sardà i Salvany, ànima de la revista va morir al gener de 1916 en ple conflicte bèl·lic. L'any següent, el 30 de desembre de 1917 *La Gazeta del Vallès* davant les dificultats, cost i manca de suport es va acomiada dels seus lectors.

Tot i que no hi ha constància documental, diversos testimonis i premsa de l'època atribueixen a Fèlix Sardà i Salvany la direcció intel·lectual i ideològica de la publicació²⁴. Sardà i Salvany des de bell antuvi es va dedicar a «l'apostolat periodístic», el 1870 va crear La Biblioteca Popular a Barcelona, l'Editorial Catòlica i la Revista Popular. Tanmateix, l'autor del *Liberalismo es pecado*, va pronunciar més de 500 sermons i conferències, defensant sempre l'integriste catòlic i la necessitat de la seva preeminència en la societat. Emperò, el director de la «Gazeta» va ser Joan Baptista Vives, descendent d'una nissaga d'impressors i directors de diari d'origen mataroní que el 1850 va bastir el primer obrador d'arts gràfiques a la vila de Sabadell. Andreu Castells²⁵ el qualifica «d'home de palla» del Dr. Sardà i Salvany i una nul·litat a la redacció. No era el cas pel que feia a la impressió.

El 30 de desembre de 1917, *La Redacció de La Gazeta del Vallès* publicava la nota «ADEUSSIAU»: «*Degut a les presents anormals circumstancies que cada dia s'aguditzan més ab l'encariment del paper i ab la manca de forsa i llum, ens hem vist obligats a suspendre la publicació de la «Gazeta del Vallès» y despedirnos de nostres abonats, amichs y llegidors fins a esperar una época millor que Deu vulgui sia ben aprop*». S'acabava la publicació.

Els col·laboradors, per ordre d'aparició de la seva signatura, durant el període 1914-1918 varen ser: Carles de Valrà, Enrich Sarradell, Rubek, Emili Pascual d'Amigo, S., E. Diumaró y Mimó, A. Gosalbes Torres, Otto Schutzer, Enric Turull Comadran, Lluís Matas y Carré, I.P., Rojeli, Antonio Azpeitua, Jal, M. De Hérnica, Antonio Pérez, Abiers, Orsmari,

²¹ El subtítol era *Diari nacionalista*. Es va publicar a partir de 1907 fins 1909. A partir del número 3 si podia llegir: «*Adherit a la Unió Catalanista*»

²² Fèlix Sardà i Salvany (Sabadell 1841-1916), eclesiàstic apòlogista i escriptor. Conegut també com el «Balmes del Vallès», va ser impulsor de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell (1870), autor entre d'altres de *El liberalismo es pecado* (1884), on s'esplaiava contra els principis del liberalisme i també contra la francmaçoneria i el protestantisme. Per resseguir la seva figura vegeu MOLINER PRADA, Antoni (2000), *Fèlix Sardà i Salvany i el integrismo de la Restauración*, Bellaterra: UAB.

²³ Vegeu CASTELLS PEIG, Andreu, «Quaranta dos anys de diaris sabadellencs en català (1897-1938)» dins *Arraona*, núm. 3, 1977, p. 48 i ss.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Idem*.

Rutoff, Arkel, Akers, Arbiol, Rossetti, Eugene Baie, Zerkoe, Pere Alborna pbre., Ignotus, J.K., Armando Guerra, Curioso, J.M. de A., A.M. Guianella, Ramon Torra Figuls, Hispanicus, L. V.G., Nautilus, C.T., Andrés Revesz, E. M., St. Dimitoff, V. Mantegarza, Salvatea, Julio Alvarez, J. Colell pbre., Hispanus, Juan Carranza, A.Z, J.R. pbre., i Ernest Lavissee.

Des del començament del conflicte bèl·lic, al mes d'agost, podem trobar a la *Gazeta del Vallès* una signatura coneguda, la de Sarradell. Aquest cop en català, i signant com: Enrich o Enric Sarradell o amb el seu pseudònim -també en català- de Carles de Valrà. Amb el mateix títol que a la *Revista de Sabadell*, però ara catalanitzat: *De la conflagració europea*, anirem llegint periòdicament i fins al final del conflicte els articles en català de Sarradell / Carles de Valrà. El to i la intenció són el mateixos que dèiem més amunt, insisteix amb la «simpatia que com a catòlics» s'ha de tenir per Alemanya i com la «maçoneria, el socialisme i l'orgull dels Estats Units esta desfent la vella Europa. »

A partir del mes de juliol de 1915, es farà fixe, a les darreres pàgines, la secció *Noves de la guerra*, on s'explica a diari les diferents operacions, batalles i avenços dels contendents. És una secció que ens permet seguir el curs de la guerra i l'estat de la mateixa, això si, hi endevinem la preferència per Alemanya. També resulta interessant els articles de diverses corresponalsies d' indrets d'Europa que van apareixent regularment a partir del mes de novembre de 1915 i fins al final de la guerra. Se'ns informa del tarannà de la ciutat i dels país, de la seva manca de subsistències, del treball, de l'ànim de la població i molts d'altres aspectes que ens permeten fer-nos una composició de lloc –hem de destriar, però, la preeminència germànica en tots. Així podem trobar notícia de: Rússia i el seu entorn amb la crònica de Petroff; des de Londres amb Abiers; de Grècia i la seva zona servida per Orsmari; des de Berlín ens informa Arkel i Arbiol; de Viena signa Zerkoc; de Roma Rossetti, des de París Ignotus; de Bucarest J.K., i de Berna J. Rizzo.

A destacar també els articles d'Armando Guerra²⁶, el qual a partir de maig de 1916 va desgranant de forma documentada diferents temes i aspectes tècnics de la guerra: submarins, aviació, armament, nombre d'homes dels bàndols i altres. Guerra posa per davant a Alemanya i culpa de la guerra a la «cándida Albión», la qual estaria en franca decadència i juntament amb els interessants Estats Units maldarien per ensorrar l'economia europea. Signava també amb el pseudònim de «Curioso».

Dades tècniques

Títol: *Gazeta del Vallès*

Subtítol: *Diari popular de avisos y noticias.*

Publicació: de l'1 de gener de 1908 fins el 30 de desembre de 1917.

Redacció i administració: carrer sant Joan 24 de Sabadell.

Impremta: Tipografia Vives, carrer sant Joan 24 i carrer de la Borriana 17.

Format: 430 x 300 mm. Sovint 4 pàgines.

Preu: 1 pesseta al mes a la ciutat de Sabadell i 4 al trimestre per fora de la ciutat.

Redacció: Miquel Baygual, Ernest Abelló, Lluís Mas Gomis, Salvador Sabater i Enric Sarradell Pascual. També els poetes: Josep Bruquetes, Pere Ferres, Francesc Colomer i Ramon Ribera.

²⁶ Armando Guerra era el pseudònim del militar Francisco Martín Llorente, el qual, a més d'escriure cròniques, feia gràfics i mapes dels escenaris bèl·lics. Entre d'altres va escriure pels diaris *ABC* i *El Debate* i a molts diaris de províncies. Veure PUEBLA MARTÍNEZ, Belén i PÉREZ CUADRADO, Pedro, «Armando Guerra y el tratamiento de la cartografía en *El Debate* durante la I Guerra Mundial», dins *Historia y Comunicación Social*, vol. 19, 2014, p. 61-78.

10 JAN. 24 TELEFON. 166.
 per originali no a torren

la Correspondencia
 al Director :: :: ::

Gazeta Vallés

Diari popular d'avisos y noticias

SABADELL: 1 pesseta al mes
 FORA: 4 Pesseles trimestres
 Anuncis y Comunicats
 a preus convencionals

SOL: Sort a les 6 h. 58 * Se pu a les 5 h. 24
 LLUNA: ☉ Lluna plena el 4 ☾ Cant menguant el 13
 Sant d'avuy: Sant Emili, martir y Santa Fè, verge y martir.
 Sant de demà: Sant March, papa y Santa Julia, verge y martir.

BALLUS - Dentista - Cirujano

Rambla, 8 - Teléfono, 163

Extracciones y operaciones sin ningún dolor. ✂ Dientes a pivot (rosca), empastes porcelana, orificaciones para tueras sin cubrir el paladar. ✂ Visita todos los dias desde las 9 de la mañana a las 9 de la noche.

NOVA FÀBRICA DE GASSESES Y AIGUES CARBÒNIQUES DE FRANCISCO PANÉ - CARRER DE LATORRE, NÚM. 2, Sabadell

Única para fabricar la Soda Dalmase de S. Baudill y únic Representant de la fàbrica de Cervena BARCELONA

Ernesto Petry, S. en C.

Encarregat del repartiment a Sabadell dels productes de dita fàbrica

POLVO HIGIÉNICO Sedante Bebé

Comunica a la piel la finura de la seda

Suaviza seca y decolora

Sin igual para espolvorear a los niños y evitarles las continuas molestias que siempre ocasionan el roce de las ropas y el contacto de la orina con su delicada epidermis. El Polvo Sedante Bebé de exquisito y suave perfume, es impalpable, y por tanto penetra en los repliegues de las tiernas carnes y se adhiere perfectamente, refresca y calma como por encanto toda irritación cutánea. Es indispensable también a los adultos para secar el cuerpo después del lavado y baño o de afeitarlos y en toda infección, eczematosa y aspereza de la piel.

Caja Gigante y elegantísima Ptas. 1.50
Caja Reclamo Ptas. 0.60 CS Depósito casa RAFAEL

cuasi possible, estan en el seu dret, però ja' en protest el govern francès el gabinet de Viviani y Deicassé, el govern de la jacobina república francesa iquin sarcasmel burla laudita dels sentiments rei-lligiosos de tants francesos; el govern francès, continuador del de les lleys persecutorias, que ha profanat las Iglesias y ha llengat a Deu de l' Escola, la Magistratura y de l' Exèrcit, del govern que s' ha encarat ab el Vaticà, del govern de la fixatura y de las reserves dretas y fusianas, del govern que ha d'esterrat de França a tants y tants milis de ciutadans per el sol delict de professar la rei-lligió catòlica y esser Ministre de Deu, del govern que al ensempe que persequi al Catolicisme protegiex al protestantisme y al judaisme, arribant a esser ministres del Estat molts jueus y protestants, aquest govern que ha convertit a la França que fou cristianissima en altre pavorde del Averu, nò, nò pot protestar de la destrucció d' una Iglesia quan ell ha destruit la té, quan las ha profanat totes y els catòlics, com en l' època neroniana, havien d' amagar surs creences davant la persecució oficial.

El govern francès: havia de callar y regonixer que no té cap dret a protestar de la destrucció d' una casa contra quina ell ha laborat constantment.

Las esquerres espanyolas fan resad als plors de cocodrill del govern francès ¿perquè? per odi a Alemanyia i] es clari hont s' es vist qu' un govern sectari rabiosament anticatòlic y unas esquerres espanyolas idem de idem protesten de la destrucció d' una Iglesia Catòlica... sens sentimentalisme d' última acunyació.

Tornem un... segle enrera, quan l' invasió francesa a Espanya; tantas iglesias com quey en en ses mans, las destruan y es més robaen tot lo que podien de la nostra iglesia del Monastir de Montserrat y després de haver robat per valor de varis milloens la destruyeron... y remonemnos en el 1909 quantas iglesias es destruyeron ricas en art y la protesta extrangera encor l' esperem assentats y aixis també esperem la reparació de l' expoliació dels arxius de Ripoll y molts de Catalunya....

Sentimentalisms d' última hora y per conveniència no quadren en certa gent.

Automòvils de Hloguer

S' en compran venen de nous i d' ocasió.
 Dipòsit d' autos en venta, en molt bon estat
 d' assegurades marcas, a preus i condicions
 iml'morables.

Dirigint: als Tallers i Garage de

M. SALA I FILL

Blasco de Garay, 93 i 95-Sabadell

De la conflagració europea

XIX.

Quan la destrucció de Lovaina, d' moltoridit, d' una mínima part de Lovaina, sentim en el cor que l' hermosa y renombrada ciutat briga haques sigui víctima d' aquestes desgracies innumbables que l' etzar de la guerra trardenizen en cruenta realitat.

Si ens dolguerem de Lovaina, tamé sentim nostra ànima flagelada de dolor y plorera per la

gòticab i' hermosa y quan admirable catedral de Reims.

Sens dubtichs, això seria sufficient per fer sentir nostre veu de protesta contra aquest fet, si això no fos prou, com a vers admiradors del grandios pines del art cristià qu' es denota en nostres Iglesias, totas ricas y admiradas, y en cambi... no protestem perquè? ¡ahl prou hi haurà qui al llegir això ens titllara de *salvajes* *passer le mot*; hi haurà qui dirà que nostres simpatias per Alemanyia ens fan cogs fins en l' evidència, però res d' això, repetim qu' ens en dolera, però no protestem; l' impresionabilitat momentania y ràpida a voltas es fustosa, més si es veu excitada per l' antipositat.

Hem dit que no protestem perquè ens hem fet sufficient càrrec de lo que son els incidents de guerra, las necessitats estratègiques, la necessitat de la destrucció d' un punt que servíex de reducció al enemic y finalment que no creuem may qu' el *Quife de la batería* qu' enfilà els seus tirs d' bella Catedral manté la seva destrucció sols pel gust de destruyria a no ésser per un motiu fonadat que poder criticarlo els profans en ciència militar, però que hi posaran cap pero els tècnics y tractistes militars.

Creuem just, creuem de justicia qu' els ca-

Diari de Sabadell

El primer número del *Diari de Sabadell. Autonomista y d'avisos y notícies* aparegué el 2 d'agost de 1910, el segon dia de la Festa Major de la ciutat aquell any. Després, a l'any 1919, i degut als problemes econòmics amb el fisc, per no haver de tancar definitivament, es va creure convenient començar una nova etapa. Així, l'1 de novembre sortia amb una nova capçalera: *Diari de Sabadell i sa comarca* – la qual portava també les indicacions d'any i número 1, és a dir una nova numeració. Malgrat aquest canvi, l'equip del diari era el mateix: redactors, col·laboradors, consell d'administració i subscriptors. Després, a partir de l'any 1933, es quedarà senzillament en *Diari de Sabadell* fins a la seva desaparició a l'any 1936. Van ser, doncs, vint-i-sis anys consecutius de publicació i 7.508 números –contem les etapes com una sola. Durant força temps, fins a la recuperació de la democràcia, va ser el diari escrit en català de més anys de durada.

DIARI DE SABADELL
AUTONOMISTA Y D'AVISOS Y NOTÍCIES

DIARI DE SABADELL
AUTONOMISTA I D'AVISOS I NOTÍCIES

DIARI DE SABADELL
AUTONOMISTA I D'AVISOS I NOTÍCIES

DIARI DE SABADELL
I SA COMARCA
Avisos Notícies

Les diferents capçaleres
Font: Elaboració pròpia

Sota l'esguard d' Antoni de Paula Campmany –empresari i catalanista, també va ser director del setmanari *Lo Catalanista*–, president del consell d'administració, es posava en marxa la publicació del diari. Amb un grup de periodistes, intel·lectuals i prohoms relacionats amb la Lliga Regionalista, el setmanari *Lo Catalanista* i el catalanisme polític, es va començar la seva edició. Es comptava amb Manuel Folguera i Duran, Francesc de P. Bedós, Gabriel Casals, Modest Duran, Joan Montllor i Pujal, Pere Martí Peydró, Domènec Saló, Pau Grieria Cruz, Antoni Miralles Gual, Josep Marlet Saret, Francesc Armengol i Duran, entre d'altres. Es tractava, d'oferir un pensament i opinió catalanista, obert a Europa, i allunyant del grup més conservador que ara recolzava la conservadora *La Gazeta del Vallès*, com comentàvem més amunt. En aquest primer moment va comptar amb la col·laboració dels republicans del *Círcol Republicà Federal* i el suport econòmic, a més d'Antoni de Paula Campmany, de Manuel Folguera i Duran i del mecenes, prohom i polític Ramon Picart i Felip. Tots ells vinculats al catalanisme polític.

El primer director –des de 1910 a 1916- va ser Miquel Duran i Tortajada (València 1883-1947), signava també com Miquel Duran de València, aquest poeta valencià, profundament catalanista, es va establir a Sabadell i ben aviat es va envoltar de joves intel·lectuals de la ciutat: Joan Arús –poeta de Castellar del Vallès, i republicans com Joan Sallarès Castells, Josep Altura Pujada i Joan Puig i Pujol, Ramon Ribera Llobet i Bartomeu Soler, entre d'altres. Va destacar el suport al poeta Joaquim Folguera. Al diari si varen introduir pàgines i seccions literàries amb escrits de Joan Arús. Tanmateix, va crear seccions com ara: «Noves de Sabadell» i «Noves Regionals» i novel·les fulletons que anaven seguint en els diferents números. Quan va començar la Gran Guerra, es va adaptar alguna secció per seguir el conflicte: «Noves de la Guerra». A l'agost de 1916 va deixar el diari i per seguir la seva tasca aliadòfila al diari *La Publicidad* de Barcelona.

El segon director, des de 1916 fins 1919, fou el poeta Joan Arús i Colomer. En aquest període cal destacar la corresponsalia d'Antoni Rovira i Virgili²⁷, el qual anava seguint i fent les cròniques de la guerra a mida que s'anava desenvolupant. El tercer director Josep Maria Castellet i Pont dirigí el diari des de 1919 fins 1929. Joan Trias Fàbregues serà director en funcions, principalment el 1928 en diverses ocasions, i el 1929 prendrà la direcció Joan Oliver Sallarès, Pere Quart,²⁸ des de 1929 al 1930. L'any 1931 Francesc Trabal Benessat²⁹. Finalment, els altres directors foren: Manuel de Montoliu i de Togores, Jaume Calvó Casanovas, Ramon Arqué Costajussà i Joan Llonch Salas.

Durant el període buidat hem trobat un seguit de signatures que esmentem per ordre de publicació. Com es podrà comprovar, hem mantingut la grafia pròpia, tal com apareix al diari. Ho hem fet d'aquesta manera, perquè si es cerca a l'època en altres mitjans i/o publicacions apareix de la mateixa forma. Col·laboradors i articulistes del període 1914-1918, que signen articles o opinions referents a la Gran Guerra: M. Folguera i Durán, X., F., Ernest Madons, J. Rodergas Calmell, R. Casals, A. Suñol, J. Monés, G.N., Antoni Font, Maurice Matterlicnck, M., PH, Jaume Aragó, P., Eugeni Monfort, Enric Domínguez Rodiño, S., B.C., N., Joan arús Colomer, Miquel Durán i Tortajada, J.D., Pierre l'Ermite, R. Ripoll, O., C., R., I.D., J. Perez Jorba, J. Papaseit Montseny, F.R.T., L.D. A. Rovira i Virgili, Esteve Massagué, A.R., R. Gruyer, C.C., Dr. H.T., D. Martí i Julià, A., Carles de Viana, Gabriel Alomar, Pi i Margall, I. Nicolau d'Owen, P.H., F. Rosell, Josep Castañé, Carles Rahola, Josep Carner, Domingo Saló, Valentí Gaumara, Antoni Suñol, Pere de Tera, Ignasi Iglesias, Fermí Palau Casellas, Joaquim Folguera, Francesc Macià, Jordi Català, Miquel Poal Aregall, Charles Nordmann, Agustí Pedret i Miró, J. Rodergas i calmell, N. Wallez, M. Rossell i Vilà, François Veuillot, Eugène Griselle, J.V., Jaume Pou, A. Neymarck, Josep M. Tallada, J. Farran i

²⁷ Antoni Rovira i Virgili (Tarragona 1882- Perpinyà 1949). Periodista, historiador i polític. Organitzà el Servei de Premsa de la Mancomunitat. Seves són les obres *La guerra de les nacions* i *Història nacional de Catalunya* publicada entre 1922 i 1934. Va promoure la publicació de la *Revista de Catalunya*. Diputat al Parlament de Catalunya per ERC (1932). Va deixar milers d'articles, llibres d'història i altres.

²⁸ Joan Oliver Sallarès, Pere Quart (Sabadell 1899-Barcelona 1986). Fill d'una família industrial de Sabadell va ser poeta, dramaturg i traductor, entre d'altres. És considerat un dels poetes i autor més destacats de la literatura catalana. El 1970 va rebre el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes i a l'any. Ja en democràcia, el 1981 va rebre la Medalla d'Or de la Ciutat de Sabadell i el 1982 va rebutjar la Creu de sant Jordi –pel seu malestar en com s'estava portant la democràcia per part d'alguns polítics. Per desig seu està enterrat al cementiri de Sabadell, la seva «pàtria».

²⁹ Francesc Trabal i Benessat (Sabadell 1899-Santiago de Xile 1957). Periodista i novel·lista. va ser redactor en cap del *Diari de Sabadell*, també va col·laborar en *La Veu de Catalunya*, *La Publicitat*, *Mirador*, entre d'altres. Durant la Guerra Civil (1936-1939) va ser membre de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, secretari de la Institució de Lletres Catalanes i va organitzar el Servei de Biblioteques del Front. Morí a l'exili a Santiago de Xile. Juntament amb Joan Oliver i altres membre de la «Colla de Sabadell». Per resseguir la «Colla de Sabadell» vegeu BACH, Miquel (2002), *La Colla de Sabadell. Entre el noucentisme i l'avantguarda*, Sabadell: Fundació La Mirada.

Mayoral, P.M. Turull, J.V.C., V. Sans, Josep Mª Batista i Roca, S. Bremón i Masgrau, J. Pérez Jorba, S. Muguerza, Joan Utesa Senmartí, Ramon Martí Pbre., i Arnau de Vilanova.

El Diari de Sabadell d'aquests anys de guerra, té un to general pro aliat i catalanista moderat³⁰. La causa aliada vindria a representar pel periòdic la defensa d'Europa front a l'expansionisme d'Alemanya. Des de l'inici de l'enfrontament, al mes d'agost de 1914, ix una secció anomenada *La guerra europea*, on se'ns posa al corrent, amb una «informació telegràfica i telefònica» del desenvolupament del dia a dia de la guerra. És una secció curta i concisa a la pàgina 3 (darrera, i abans de la publicitat), gràcies a la qual sabem l'estat dels diferents fronts. A partir de la signatura de l'armistici, novembre de 1918, la secció canvia de nom i passa a anomenar-se *De la pau europea*. També apareix regularment una secció «Diari de la guerra», on se'ns expliquen fets concrets, situacions de les ciutats destruïdes, xifres, anècdotes personals dels soldats i altres, les quals en permet fer-nos un retrat de la part més humana i dramàtica de la guerra. Les signatures més amunt esmentades cobreixen un ampli ventall de sensibilitats, des de la part més poètica —a càrrec de Joan Arús— fins a l'anàlisi més acurat d'Antoni Rovira i Virgili, el qual comença a publicar d'una forma regular a partir del mes d'abril de 1915 fins a final de 1918 amb l'armistici. Els primers articles, a partir del número 1425 del mes d'abril portem a més de la seva signatura l'acompanyament de la procedència de l'article *De «Iberia»*³¹. La seva defensa de les petites nacionalitats front «al gegantisme alemany» amb els seus horrors i crueltats, la defensa de la castigada Bèlgica i la posició de Catalunya en el conflicte, en són la característica principal.

Dades tècniques

Títol: *Diari de Sabadell* (2 d'agost 1910 - 31 octubre 1919), *Diari de Sabadell i sa comarca* (1 de novembre de 1919 - 31 de desembre 1932) i *Diari de Sabadell* (1 de gener 1933 - 19 juliol 1936).

Subtítol: *Autonomista y d'avisos y notícies* (1910 - 1913), *Autonomista i d'avisos i notícies* (1913 - 1919), *Avisos. Notícies* (1919 - 1930) i sense (1930 - 1936).

Publicació: dimarts 2 d'agost de 1910 fins el diumenge 19 de juliol de 1936 amb tres etapes. Redacció i administració: Les Planes 19, Travessia Borriana 10, Dr. Puig 34, Rambla 81 i Passeig de la Rambla 63-67.

Impremta: Impremta Comercial (Les Planes 19), Impremta Comercial (Travessia Borriana 8 - 12), Tipografia Ribera (Dr. Puig 34), Taller Casa Comas (Rambla 81), Indústries Gràfiques (Passeig de la Rambla, 65) i Linograf (Rambla 65).

Format: 430 x 305 mm., 540 x 375 mm., 390 x 270 mm., 480 x 354 mm. Sovint amb 4 pàgines.

Preu: 1 pesseta al mes a Sabadell (fora 3,50 al trimestre), núm., solt 5 cèntims; de 1918 - 1920 igual menys núm., solt a 10 cèntims; de 1920 a 1934 a Sabadell 2 pessetes al mes, a fora 7,50 al trimestre, un núm., 10 cèntims; el 1934 el per fora canvia a 9 pessetes al trimestre; i, de d'agost de 1934 fins a juliol de 1936 no porta preu marcat.

³⁰ *El Diari de Sabadell* de l'època va donar clarament suport al bàndol aliat. Juntament amb les publicacions periòdiques: *El Poble Català*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Campana de Gràcia*, *El Diluvio*, *El Progreso*, *Lluitem*, *Empordà Federal*, *La Publicidad* o *La Trinxera Catalana*. Vegeu «Estudi introductori» a ROVIRA I VIRGILI, Antoni, *op. Cit.*, p. 20-21.

³¹ Vegeu nota 5.

Administració i Administració
Doctor Puig, 34
 (Antic Banc d'Espanya)
 TELEFON 400
 TALLERS:
TIPOGRAFIA RUBERA
 800 '64 PUIG, 34
 Teléfon 100

DIARI DE SABADELL

Número 501
 Preu de Suscripció
 Sabadell, 1 pta. al mes
 Fora de Sa-
 badell... s'ha triar
 Extrapag. Convencional

AUTONOMISTA I D'AVISOS I NOTICIES

ANY V

DIUMENGE 6 DE SETEMBRE DE 1914

NUM. 1240

Per a primers i plans d'edició: fins a les 10 h. de la tarda, i fins a mitja nit per a la tercera plana.

Tota la correspondència al Director: fins a les 10 h. de la tarda, i fins a mitja nit per a la tercera plana.

Assumpte: 1. Qualsevol i 2. Qualsevol a qualsevol segons l'assumpte. Assumpte: 1. Qualsevol fins a les 10 h. de la tarda, i fins a mitja nit per a la tercera plana.

BALLUS « DENTISTA » Rambla, 8 : Teléfono 163

Consultori Quirúrgic
 a càrrec dels Metges
Ramón i Emili Moragas
 ex-catedràtics del Hospital Clínic, ex-catedràtics del Hospital Clínic i Santa Creu de Barcelona, respectivament
 CONSULTA A SABADELL: Gràcia, 7. Tots els dies feiners, de 3 a 6
 i els festius, de 9 a 12.
 CONSULTA A BARCELONA: Gimna, 69, pral. Tots els dies de 2 a 5
 festius, de 9 a 12.

Magatzem de rajoles de Valencia
 de totes classes
 Arrebradors. Baldons de la Diosa. Maons rebractaris. Grinadors. Water.
 Closets i altres productes ceràmics.
 Especialitat en la fabricació de mosaics i pedres artificials
ALFONS SIMÓ 11 Sant Cugat, 81 -Teléfon 581

Antiga fàbrica de Gorres
Vda. de Francisco Gasanovas Roca, 2 SABADELL
 Assortits en Gorres d'últims models, Camises, Corbates, i altres novetats
Preus baratíssims
 No-compreu sens abans visitar aquesta casa

Empresa de Pompes Fúnebres
 Coronas a preus de fàbrica
LA NEOTAFIA
 de MARIAN CHICOT ESTRADA - Plassa Pi i Margall, 13 - Teléf. 501
 LA NEOTAFIA no es presenta
 en cap domicili sens previ avis
 AQUESTA FUNERARIA NO PERTENEIX AL TRUST
 Abonos per a enterros pagant un ral cada mes
SERVEI PERMANENT

JOSEP ANTON VAZQUEZ :: Rambla, núm. 20

Gran Fàbrica de gorres La casa que té més assortit, que ven més barato i té millors classes

Fàbrica de Filats i Teixits
 Per a creuar o vendre, moguda per vapor i electricitat, situada en el
 punt més cèntric del poble de Sant Esteve de Castell (prop de Sabadell)
 ocupant una extensió de terreny de 150.000 pams, amb una quantitat d'aigua
 potable per a destinar a usos industrials o per a abastament d'aigua a la
 població, a qual s'hi ha en el subterfugi més de captació. Informes en Bar-
 celona: Bilbao, 197, quart. De 1 a 3 i de 7 a 9

Regalo al públic
 Milers de còpies se repartiran gratis en pliers i a domicili del tan renommat «El
 Pícaro», per a que'l públic l'entengui i pugui convencer-se'n que el millor de tots els
 còmics, tant la qualitat de les il·lustracions com el preu, és el més baix.
 Carta dels editors, un palmarès, viles, guàrdies, revistes, sermóns, lletres
 i lletres de l'últim dels anys, alguns el repartiran gratis com el millor regal.
 El «El Pícaro» és el millor present de la família, que tant vicisosa està com
 en moltes persones, barreja la gran majoria per descaut d'elles mortals o per falta de fe en
 els resultats, evitant amb això de les elocucions de tan terrible esforç.
 Fins, després de les novetats en comunicació la salut i privar les maltes conseqüen-
 cies que provenen d'importants de la sang o de males digestions, basant nos gort i treuen
 les agraïdes, que pot substituir-se amb més bona reputació pel millor cavi, essent repa-
 radores indicat a les persones de temperaments nerviosos o a les quals el càlcul les perjudica.
 INDISPENSABLE A TOTES LES FAMÍLIES
 De venda en Farmàcia, Drogueria i Centres de Repartició.

Dr. Sojo Metge de la clínica i dispensari
 d'enfermerats de la gargar-
 ta, nas i orelles de l'Hospital Clínic de Barcelona.
 Consultes a Sabadell: DIMARS I DISSABTES, de 2 a 6 tarda.

DE LA SAGNANT TRAGEDIA EUROPEA
EL DOLOR DE LES MARES
 Cap raó d'Estat, cap conveniència política, cap ambició de predomini, per noble i ennobla que s'hi, pot oposar-se a l'aspecte humà d'aquest pacífic conflicte europeu que s'ha desenvolupat les pressades vides de les forces juvenils dels pobles bel·ligerants.
 La sang dels homes d'icromat deu venen-se per la llibertat de la pa-
 tria; com ho ha fet Bèlgica herètica-
 ment, com ho ha fet Sèrbia, com ho foren-
 tants i tants pobles de la terra; però
 jamaí per un boig i anverredat d'el-
 imperialista. Napoleó i Bismarck, no
 foren altra cosa que dos grans anes-
 tèsics de la Humanitat.
 En aquesta humanitat i sagnant
 tragedia europea, no hi ha més que
 una efectiva encara que dolenta re-
 sultat: els nens i milers de fills de
 mare que moren, indolents, per a
 satisfer els somnis imperialistes dels
 magnats de les grans nacions. I els
 homes flueixen bàrbarament i s'eco-
 «Estimes-se els uns amb els altres»
 L'historia de la Humanitat ens ensenya
 amb siles roges i sinistres admira-
 cions, la data tràgica del 1914. En
 molts anys no s'havia registrat un c-
 tacione comparable al que es des-
 envolta actualment entre els homes
 d'aquí que'n diuen nacions civilitzades.
 La pau, la benevolència pau tan
 cantada per tot hom, proclamada pels
 regents dels Estats, ha sigut escan-
 sada; s'ha tornat un mite. És la guer-
 ra; la dominadora de sempre, la que
 s'imposa compondrà pels que, per
 les personalitats, menys n'han de re-
 bre la sangrada i chorjada per les
 moltes imbecils que no saben veure
 en ella més que la satisfacció d'un
 mal estat d'anar nacional. L'exten-
 sionat entusiasme els cega davant la
 verdadera realitat, la més realitat;
 l'única valor positiu que forma el com-
 plement de les forces sanguinàries, pe-
 ra: la sang venada; les vides perdu-
 des; les famílies desfetes; el dolor de
 comercial; el entrà a la civilització, la
 violació del Dret; la ruina de l'home
 da pública; el desmoronament de l'as-
 sistat propi de l'home; l'odi; el troja-
 ment de tota doctrina humanitària; la
 peste; la degeneració de les races;
 la violació d'honor; el robu; la des-
 trucció de Museus i Biblioteques; l'in-
 cendi de lo que representa valor i
 cultura; i tantes altres calamitats...
 Dins bé, tota aquesta gama de
 desgràcies i dolors ha sigut deixada
 apart, i els elements directores de les
 nacions que's diuen civilitzades flen
 son a mitja Humanitat a l'abim, usant
 d'un dret absurd que realment no'n
 hi permet.
 És lamentablement dolorosa aque-
 sta realitat, segles i segles per a pel-
 la perfecció, «obadament, bèn-
 me'n preveia més acabada, amb tots
 els refinaments de lo necessari i lo
 social; quan ens eriem haver arribat
 a la perfecció, «obadament, bèn-
 me'n descobrim que li manca lo més
 elemental, lo imprescindible, lo pla-
 cut... Aquests grans homes que per
 son talent, per sa educació, per sa
 cultura o per son dret han assolit la
 regència del món, no conllem la pla-
 cut. Ells, amb un cop de ploma i un

Sabadell Federal

Com bé reconeix Andreu Castells, els republicans, en general, eren persones pacifistes a ultrança. Ja ho havien estat enfront la Guerra del Marroc. Però amb l'esclat de la guerra europea, esdevingueren clarament aliadòfils i protegiren i defensaren les víctimes dels països devastats pels alemanys.³² En aquest context, el setmanari cobria i ressenyava els mítings i conferències antibèl·lics i proaliats que alguns republicans sabadellencs feien habitualment a les seues del Cercle Republicà Federal i a la Fraternitat Republicana Radical: Amadeu Aragay i Jaume Ninet, entre altres, en foren els principals actius. En aquest ambient republicà i proaliat es va constituir, el 1916, el Comitè Aliadòfil Cases Clares, que recaptava fons per ajudar els damnificats de la guerra, principalment mantenint un nombre important d'infants francesos a Sabadell mateix. El comitè era presidit pel federal Salvador Ribé García, i hi col·laboraven Francesc Bedós, Gabriel Alguersuari, Antoni Miralles Giralt, Feliu Carol Prat i Pere Martí Peydró, amb l'ajut, també, de membre de la Federació Obrera de Sabadell. Els infants foren allotjats als Maristes.

Durant el període de la Gran Guerra aquest setmanari tenia com a cap de redacció a Joan Puig i Pujol (1892-1973), un escriptor i polític molt vinculat al Cercle Republicà Federal de Sabadell i que també fou col·laborador del *Diari de Sabadell*. La major part dels articles que es van publicar en aquest setmanari són de caràcter marcadament aliadòfil, antigermànic i puntualment són de tarannà anarquista, socialista, pacifista o neutral. Per ordre cronològic aquestes són les signatures que hem recollit en el buidatge: Joan Arús, Ludovic Petrus (pseudònim), Mario Aguilar, Miguel Matz Alarcón, F. Moliner Salcedo, Federico Reyes, Andreu Nin, Platón Peig (o P.P.), Miquel Bertran, Francesc Layret, J. Salas Antón, Alfonso Martínez Rizo, Joan Vilatobà, R. Mira Garcia, Gabriel Alomar, Pere Corominas, Josep Leonart, Joan Sallarès i Castells (pseudònim: Oriflama), Camilo Flammarion (prob. pseudònim), Àngel Samblancat, L. de A., A. Rovira i Virgili, Díaz-Capdevila, Emilio Tarrida, Joan Puig i Pujol (també Joan Puig), Trotter (pseudònim), R., Johannan (pseudònim) i Joan Mora.

La major part dels articles són d'opinió, i tan sols la sèrie que porta com a títol genèric «Anant pel món...», signada pel pseudònim Trotter, és una crònica dels esdeveniments militars, socials i de política internacional més rellevants durant la guerra. Molts dels articles paraven atenció a com afectava als pobles, als ciutadans i als soldats rasos, el conflicte bèl·lic i els seus estralls, i en alguns casos en com afectava al proletariat, als obrers i en la manca de justícia i seny en general. Com a esdeveniments que afectaren la ciutat de Sabadell i que tingueren una especial rellevància en relació a l'impacte de la guerra, cal destacar el ressò que tingueren dos grans actes programats com a mostres de solidaritat amb Bèlgica primer (juny de 1915) i amb França després (maig de 1916), organitzats, ambdós, per les forces polítiques republicanes sabadellenques amb el suport d'altres elements lliberals i catalanistes.

El Sabadell Federal deixà de publicar-se, sobtadament, el mes de març de 1917. Des de les pròpies files republicanes no es pogueren fer ressò de l'etapa final de la guerra i de la victòria aliada. Una festa que omplí la seu del Cercle Republicà Federal dels retrats dels personatges triomfadors (Wilson, Clemenceau, Lloyd George i el general Foch) i de les banderes americana, francesa i anglesa, entre altres. Finalment s'aconseguí, amb el suport del consistori municipal, de celebrar la Festa de la Pau, el mes de desembre de 1918, en el

³² CASTELLS PEIG, Andreu (1978), *Sabadell, informe de l'oposició. O tot o res (1904-1918)*, vol. III, Sabadell: Edicions Riutort, p. 15.23-15.24.

marc de la qual s'acabarà canviant el nom dels carrers de Nou de Jonqueres pel de l'Avinguda 11 de novembre i del carrer de Jardí pel de Bèlgica, com assenyalàvem més amunt. Fins i tot, l'impuls i la iniciativa dels republicans va provocar la dimissió de l'alcalde germanòfil Joan Vila Gambús, el 3 de desembre de 1918.³³

Breus referències biogràfiques d'algunes de les signatures

- Pere Coromines i Montanya (Barcelona, 1870 - Buenos Aires, 1939), va ser un escriptor, polític i economista català. Entre 1910 i 1914 fou diputat a Corts i fracassà en l'intent del pacte de la Unió Federal Nacionalista Radical i el Partit Republicà Radical de Lerroux. A partir del 1916 esdevingué un advocat i conferenciant de prestigi.

- Àngel Samblancat i Salanova (Graus, Ribagorça, 1885 - Mèxic DF, 1963), va ser un polític català, anarquista i anticlerical. El 1915 militava al Bloc Republicà Autonomista; el 1916 a Reivindicació Republicana Autonomista, conjuntament amb Gabriel Alomar i Francesc Layret; el 1917 al Partit Republicà Català, i amb motiu de la vaga general del 1917 i s'apropa a la CNT; acaba essent desterrat a Madrid, l'any 1919. Entre 1913 i 1933 és diputat a Corts espanyoles per ERC. El 1936 presideix el Tribunal Popular Especial al vaixell presó Uruguai, amb caràcter revolucionari. El 1939 s'exilia a Mèxic DF.

- Emili Tarrida, l'any 1906 formava part de la Secció d'Arts i Lletres del Centre Lírlich i Dramàtic de Sabadell, una entitat molt oberta i progressista del Sabadell de l'any 1909, acollidora de joves anarquistes, obreristes i republicans federals. Coneixia a Plató Peig, també col·laborador del setmanari.

- Plató Peig i Cunillé va ser un escriptor sabadellenc, parent llunyà de Mateu Morral, que tingué una ideologia arreladament anarquista. Era el fill d'un petit empresari tèxtil local, i el seu entorn familiar tenia unes arrels republicanes fermes (el seu germà Pere va ser regidor republicà federal l'any 1915 i el seu germà Antoni fou promotor de l'Atlètic Sabadell FC. Des de l'any 1906 ja es movia en cercles progressistes de la ciutat (Centre Líric i Dramàtic). Fou un poeta i periodista reconegut, i un intel·lectual molt conegut a la Barcelona anarquista i iconoclasta dels anys 1909-1916. Fou justament arrel dels fets de la Setmana Tràgica de Sabadell, l'any 1909, que abandonà la ciutat i se n'anà a viure a Barcelona. Fou una persona bohèmia i habitual del barri barceloní de les Drassanes, i era un habitual de la colla d'Àngel Samblancat, amb qui escrivia a la revista i després diari *Los Miserables* (1913-1919) i *La Ira. Órgano de expresión del asco y de la cólera del pueblo* (1913). La seva amistat amb Joan Puig i Pujol, cap de redacció del *Sabadell Federal*, fa que acabi col·laborant amb aquest setmanari i també de la seva mà hi col·laborarà un jove Joan Salvat Papasseit, que signant com a *Gorkiano* ja escrivia als *Miserables*. Va morir l'any 1928 de tifus.

- Josep Lleonart i Maragall (1880-1951), nebot de Joan Maragall (amb arrels familiars a Sabadell), fou un poeta, escriptor i traductor barceloní.

³³ CASTELLS PEIG, Andreu (1978), *Sabadell, informe de... Op. Cit.*, p. 15.64-15.65.

- Miguel Matz i Alarcón va ser un professor que els anys 1913-1914 va dirigir la progressista i innovadora *Institución Libre y Armónica* de Sabadell, en substitució de Max Wembo.

- Alfonso Martínez Rizo (1857- Barcelona, 1951) va ser un intel·lectual, mestre i enginyer industrial de pensament anarquista.

- Igualment són destacables els articles, principalment de crònica dels esdeveniments de la guerra, que es publiquen l'any 1916 sota la sèrie "Anant pel món", firmats amb el pseudònim de **Trotter**. Potser es tracta d'un pseudònim en honor de Wilfred Trotter (1872-1939), un neurocirurgià britànic pioner de la psicologia social i la sociologia i autor del llibre *Instincts of the Herd in Peace and War* (Els instints gregaris en la guerra i en la pau) publicat l'any 1916 i que va tenir un gran impacte en l'època.

Dades tècniques

Títol: *Sabadell Federal*

Subtítols: *Setmanari d'esquerra* (fins el núm. 17 inclòs) // *Setmanari porta-veu del Partit Federal* (a partir del número 18 inclòs).

Publicació: del setembre 1913 al març 1917.

Redacció i administració: Pedregar, 17 (fins el núm. 16 inclòs); Jardí, 7-9 (seu Cercle Republicà Federal, a partir del núm. 17 inclòs).

Impremta: Tipografia Ribera (Dr. Puig, 34) (fins el núm. 18 inclòs); Impremta de J. Sallent i Prat / Impremta Sallent (Sant Quirze, 32) (a partir del núm. 19 inclòs).

Format: 300 mm (les mides varien). Sovint amb 8 pàgines com a màxim i 4 com a mínim. Ocasionalment amb suplement.

Preu: 10 cts. núm. solt; subscripció mensual 50 cts.

SABADELL FEDERAL

Setmanari porta-veu del Partit Federal

Redacció i Administració: Jardí, 7 i 9

Els originals no's tornen.

Dels articles ne son responsables els seus respectius autors.

SUBSCRIPCIÓ MENSUAL

50 CÈNTS.

NOMBRE SOLT

10

Manifest de simpatia dels intel·lectuals espanyols envers les nacions aliades

Donem la veu per a dir nostra paraula amb modestia i sobrietat, com a espanyols i com a homes. No estaria bé que en aquest moment suprem de la Història del Món, que la Història de Espanya s'apartés del curs dels temps, permaneixent aïllada com una roca estèril, incapaç de sentir les inquietuts del pervindre i fes que dicten la raó i la ètnica.

Seria una falta que en aquests moments de gravetat profunda i de intensos sentiments religiosos, quan la mena humana pateix sens límits, engendrant la solidaritat més estreta i més fraternal, Espanya, per un atumet dels polítics responsables, aparegués com un poble sense eco en les entranyes del món i seria pitjor encara que aquests ecos propaguessin la acrimonia de veus inflamades per cegues passions i ultratges de plomes i gacetes mercenàries.

Nosaltres, sens més títres que nostres vides silencioses, consagrades a les pures activitats de l'esperit, no cobegem sino servir a la Patria i ésser ciutadans honrats i útils a tots els pobles. I així estem segurs de complir el deure de espanyols i de homes, al declarar que prenem part amb nostre cor i amb tota la plenitud de nostre jui en el conflicte que sotsmou al món.

Ens fem solidaris de la causa dels aliats per representar l'ideal de justícia, únic que pot coincidir amb els més profons i més imperiosos interessos polítics de la nació.

Nostra conciencia reprotxa, onsevilla qu'es produëixin, aquests fets que degraden la dignitat humana i el respecte que els homes se deuen, inclòs en el major encarnament de la brega.

Desitgem fervorosa i ardentament que la pau futura serveixi a totes les nacions de honrosa i aprofitable ensenyança i esperem que el triomf de la causa que estimem justa afirmarà els valors essencials pels quals cada poble, gran o petit, dèbil o fort, feu néixer la cultura humana i destruirà els fermentes de egoisme, de dominació i de impúdica violència, generadors de la catàstrofe i affermarà els ciments de la nova fraternitat internacional en que la força complirà el seu fi, o sigui el de garantir la raó i la justícia.

Segueixen les firmes dels professors Gumersindo de Azcárate, Nicolau Achucarro, Adolf Bonilla, Améric Castro, Juli Cejador, Manel B. Cossio, Josep Loyanez, Lluís de Hoyos, Eduard López Navarro, Joan Medinaveitia, Gregori Marañon, Ramon Menéndez Pidal, Manel Morente, Josep Ortega Gasset, Gustau Pitaluga, Adolf Posada, Ferrán de los Ríos, J. Eugeni Ribera, Lluís Simarro, Ramon Turro, Miquel de Unamuno, Lluís Urrutia i Lluís de Zulueta; els

compositors Manel Falla, J. Turina, Rogeli del Villar i Amadeu Vives; els pintors Hermin Anglada, Ramon Casas, Anselm Miguel Nieto, Josep Rodríguez Acosta, Juli Romero de Torres, Santiago Rusiñol i Ignasi Zuloaga; els escultors i pintors decoradors Joan Borrell Nicolau, Josep Clara, Enric Casanovas, Manel Castanos, Mateu Fernández de Soto, Joaquim Sunyer, Jeroni Villalba i Josep Villalba; els escriptors Marius Aguilar, Gabriel Alomar, Lluís Arquistain, Manel Arana, «Azorin», Josep Carner, Manel Ciges Aparicio, Francesc Grandmontaigne, Amadeu Hurtado, Ignasi Iglesias, Antoni Machado, Ramir de Maeztu, Gregori Martínez Sierra, Armand Palació Valdés, Benet Pérez Galdós, Ramon Pérez de Ayala i Ramon del Valle Inclán.

Las cuentas del Gran Capitán

Con nuestra pobre, pero sincera y pertinaz propaganda, hemos logrado convencer a este desdichado pueblo llamado Santa Perpetua de Moguda (y que más bien debería llamarse Babia) de que la mayoría de su ayuntamiento, después de obtener los votos de sus convecinos con el criminal engaño de titularse republicanos, no era más que una agrupación de cínicos embusteros, capaces de vender a su propia madre por una pu... nalera acta de concejal.

Ya todo el mundo sabe aquí que no hay un solo edil republicano, ni que lo haya sido nunca, ni que se atreva a titularse a presencia de un hombre honrado, sin peligro de que éste le escupa enseguida a la cara.

Pero los *agradecidos*, los que cobran a la salud del pueblo y los que confían escalar algún puestecito, retirándose al último reducto que su inconsecuencia les señala, defienden a los seis mequetrefes que tan descaradamente han engañado a sus electores, diciendo que, si bien alcanzaron los puestos con el título de republicanos, que deshonran, y en realidad no son más que unos monárquicos, esclavos de los caciques, puede este *pecadito* perdonarseles en gracia a la honrada, limpia, sana, clara y leal administración de los intereses comunales.

Y efectivamente; el pueblo de Santa Perpetua andaba mal, muy mal. Era preciso echar a escobazos a los malos administradores y colocar en su lugar a hombres honrados, fieles, íntegros, leales, austeros, que cobrasen lo justo, que pagasen lo lícito, que administrasen, en fin, *con luz y taquígrafos*.

En las últimas elecciones municipales se llevó a cabo la ansiada *revolución*. El que firma, tomó alguna parte en ella. Toda la vida pública del pueblo se *volvió* como un calcetín. Cayeron los *malos*; subieron los *buenos* y desde entonces, todo ha ido como una seda.

El primer año de gobernación *honrada* ha sido un modelo. Ningún Ayuntamiento del mundo ha presentado jamás a sus administrados, impresas y todo, las cuentas tan claras... y tan engañosas.

Pero ¡ay! que entre las que presentan ellos y las que obran en las oficinas de la Superioridad (que aún no han sido examinadas ni aprobadas) media un abismo. Abismo cubierto por un mar de embustes, de chanchullos, de porquerías...

En artículos sucesivos y en algún mitin discutiremos partida por partida. Por ahora nos bastará presentar algunos botones de muestra.

Aquí no hay dios que sepa nunca la hora que es, y al pueblo le cuesta doscientas pesetas anuales la conservación del reloj público.

¿Y qué diremos de la higiene? ¡Pobre señora! Después de algún centenar de pesetas invertidas en azufre y en cal para desinfectar pozos y retretes (los que vende un particular a peseta el quintal y los que vende el alguacil, el mismo día a una cincuenta) queda el pueblo tan *cochino*; pues no hay retrete, como no sea el de su bolsillo, donde haya caído un miligramo del salvador desinfectante.

En cuanto a material de Secretaría ¡un grano de anís! Varias resmas de papel de barba, cinco pesetas por plumas (a 2 pesetas la caja) lápices y gomas para borrar... su nombre del mapa. Y un capital en sellos y pólizas que en toda la vida no ha de gastar un Ayuntamiento aunque sea de la importancia del de Londres.

A todo esto, añádanse cincuenta duros de sueldo al agente, más sesenta por la confección de los repartos, un puñado de pesetas a un sujeto llamado Colomer (que en su casa lo conocen) por trabajos extraordinarios de Secretaría, y eso que al gaudul del Secretario se le dieron mil pesetas de sueldo, doscientas por trabajos extraordinarios, doscientas para pagar el alquiler de su casa y algunas docenas por sus viajes a Barcelona, Tarrasa y Sabadell. ¡Qué honrados! ¿eh?

En dicho año no hubieron más elecciones que las generales. Presentáronse en este distrito tres candidaturas: la regionalista, la republicana y la ministerial-conservadora. Los gastos se encargó cada partido, excepto esta última, que los satisfizo el pobre pueblo al que le *cargan* ochenta pesetas por quince comidas a cuatro pesetas, para los interventores y otros, y las veinte pesetas restantes por cafés y cigarros. ¿Creéis que este recibo lo firma el *Pernales*? Pues lo firma un vecino del pueblo, turullista y analfabeto. Y dicho documento que no lo admitirían en Sierra Morena, lo admitió el Ayuntamiento de este pueblo, y así como en la misma Babia hubiera levantado una tempestad de protestas, aquí *pasó* como si tal cosa.

SABADELL FEDERAL

Setmanari porta-veu del Partit Federal

Redacció i Administració: Jardí, 7 i 9

Els originals no's tornen.

Dels articles ne son responsables els seus respectius autors.

SUBSCRIPCIÓ MENSUAL

50 CÈNTS.

NOMBRE SOLT

10

SABADELL PELS AL·LIATS

Banquet de simpatia a França

Gran i encoratjadora fou la festa que en honor de França i demés nacions aliades, se celebrà diumenge passat. Sigué una evident mostra de l'esperit que regna en nostra ciutat davant de la gran guerra, sense eufemismes decantat per les nacions que lluiten pel Dret i per la Justícia a la vegada que condemnen enèrgicament aquella nació traïdora que porta la devastació i la mort per a complir les seves ansies regressives i funestes per la civilització humana.

Sabadell va respondre dignament en aquest acte de germanor franco catalana, fent més forts aixís els llaços que uneixen les races llatines.

Tal com estava anunciat en el tren de tres quarts de dotze del matí arribaren els representants dels Consolats de les nacions aliades que esmentem més avall, i representants de diversos diaris i periòdics barcelonins, els quals foren rebuts per la comissió organitzadora de l'acte i un numerosíssim públic. D'allí anaren a visitar la Caixa d'Estalvis i la Escola Industrial d'Arts i Oficis, quedant els visitants molt complacuts d'aquesta visita.

Seguidament la comitiva s'encaminà cap a la platea del Teatre Euterpe, on havia de tenir lloc el banquet, el qual principià a dos quarts de dues de la tarde. Aquest fou esmeradament servit per l'Hotel d'Espanya.

En aquesta hora arribaren també, en dos autos, els senyors Angel Guimerà, Apeles Mestres, Josep M.ª Roca, l'abat Casaponce, i MM. Dorgebray, Triana i Roldán.

La platea del Teatre Euterpe estava artísticament guarnida pels artistes sabadellencs Vilatobá i Vila. Al fons, sobre el vellut vermell del teló de boca, hi havia un magnífic retrat del general Joffre, obra del senyor Vilatobá, i al voltant del mateix, branques de llorer amb llaçades de les banderes de les nacions aliades, junt amb la espanyola. La bandera catalana penjava d'un magnífic ram.

A l'entrar la comitiva en la platea els comensals tributaren, de peu dret, als que arribaven, grans aplaudiments i la orquestra executà la Marsellesa i els himnes de les nacions aliades, que foren ovacionats.

Els comensals, en nombre de 270, entre els que hi vegerem una nutridíssima representació del nostre partit, ocuparen quatre taulers col·locats perpendicularment a la de la presidència.

Aquesta la ocupaven el vis cònsul de França M. Gaisen qui tenia a la seva dreta a l'eminent dramaturg Angel Guimerà i a la esquerra el senador En Frederic Rahola; i a

continuació el Cònsul de Serbia senyor de Lacour, els representants dels Consolats: de Anglaterra, senyor Soley; de Bèlgica, senyor Chasselet; de Itàlia, senyor Torani; el conseller d'aquesta nació senyor Vecchiotti; el president de la Colònia francesa de Barcelona, senyor Dorgebray; els senyors Apeles Mestres, Josep M.ª Roca, Manel Folguera i Durán, Mossén Casaponce, Triana, Roldán; Martín, per la Colònia francesa de Sabadell; el diputat provincial per Sabadell, En Joan Sala i el regidor senyor Llagostera junt amb els senyors Gabriel Aiguersuari, Pere Martí i Peydro, Joan Mora, Salvador Ribé i Joan Vilatobá, o siga la Comissió organitzadora de l'acte.

El Cònsul de Rússia havia delegat la seva representació en el de França i el de Montenegro s'havia adherit.

Al final del dinar, el nostre amic En Pere Martí i Peydro, en nom de la Comissió Organitzadora, llegeix les adhesions a l'acte les quals—digué—són poques, perquè tots els qui podien adherir-se ho han fet amb la seva presència. Eren la dels germans Saus, des de París; la del jove escriptor en Joaquim Folguera i una vibrant carta de l'eminent dramaturg Ignasi Iglesias, que diu aixís:

«Sr. D. P. Martí Peydro.—Sabadell.

Estimat amic: Us prego que en la festa que, en homenatge a l'immortal i noble França, celebra avui la noble ciutat de Sabadell, m'hi compteu en esperit, ja que, per desgràcia, no puc, com jo voldria, ser-hi en còs i ànima.

Aixís, aixís, amic meu, és com se honra la nostra terra, arrancant d'ella i apomellant les, amb les mans tremoloses d'emoció, les flors d'amor a la santa causa de la llibertat per a oferir-les, amb el cor victoriós, a la dolça França, fogar inextingible, etern de la civilització llatina!

Aixís, aixís, és com de Catalunya, filla petita de la Humanitat (en aquestes hores de tràgica grandesa, en que quasi tota Europa i part de l'Àsia estan amaraes de sang humana) en fem un poble gran, al menys espiritualment, presentant la als ulls del món civilitzat, amb el cor encès de joia i simpatia per a les nacions que lluiten per la llur integritat i la llur independència!

Compteu-m'hi, compteu-m'hi, entre els més entusiastes, entre els més fervorosos, en la festa que celebrem!

Compteu-m'hi, i ajunteu la meua pobre veu al cor d'elogis i tributs que's facin a França, per la qual jo desitjo una completa victòria i una vida eterna i gloriosa, com el sol.

Sempre vostre de tot cor,

Ignasi Iglesias.»

Fou aplaudida delirantment aquesta lletra i acaba el senyor Martí i Peydro dient:

«Per la Bèlgica màrtir, conscientment im-

molada en l'altar del seu honor: per la digna Serbia, indòmita, ardida i esperançada: pel reialme montenegrí, terra de gent rebel i valerosa: per la Rússia, noblement furiosa en l'ampar dels pobles eslaus: per l'alta Anglaterra, residència secular del patriciat de la democràcia: per la lírica Itàlia, tota ella frissosa de justes ansies de redempció i de glòria i per la mare França, heroica i generosa, soli august del geni llatí, enclusa on l'esperit humà, a través dels segles, hi ha forjat totes les idees d'Avenc, de Llibertat, de Civilització!

En son honor s'enlaira la meua copa humil; en son honor i per la Pau dels homes i dels pobles!»

El senador senyor Rahola evoca el record del projecte de tractat de comerç de 1892 amb Alemanya, que tantes protestes aixecà a tota Espanya i especialment a Catalunya, tractat que no passà mercé a l'esforç de tots, principalment dels sabadellencs. Diu que la lluita aquesta és per la llibertat i la justícia i acaba fent un gran elogi del català Joffre, comparant-lo amb Washington.

El nostre amic el regidor Amadeu Aragay en nom dels radicals i dels humils que no han pogut assistir al acte, diu que a Catalunya hi ha un ànima que palpita a l'unisson de França i dels pobles aliats i acaba aixecant la copa pel triomf de la Humanitat i de la Justícia.

Nostre volgut, amic En Antón Campanyà s'adhereix a l'acte en nom del Partit Federal, el qual—diu—no podia faltar a l'acte i brinda per la França heroica i per les nacions aliades.

El senyor En Domingo Saló llegeix una vibrant poesia dedicada «A la Bandera de la Creu Roja».

L'abat Casaponce, que és saludat amb grans aplaudiments, agraeix l'acte de simpatia que's tributa a la seva patria, i llegeix un fragment del poema inèdit del poeta En Apeles Mestres «Els fugitius».

Grans aplaudiments obliguen a aixecar-se al popular poeta i a recitar les seves poesies «La raó dels sense cor» i «La canço dels invadits», que son coronades amb entusiastes aplaudiments.

El digne president del Ateneu Barceloní En Josep M.ª Roca, amb paraula fàcil i belles imatges, glosa una poesia de l'Apeles Mestres titulada «Fenòmens» en la qual diu el poeta que ha vist fenòmens de tota mena, però que el més estrany de tots és el de un llatí germanòfil.

Aficiona que hi han dues menes de germanòfil: els snobs, que creuen que tota la vida està fecondada per l'esperit germànic i els porucs, que voldrien que tot estigués sota els esperons i l'armadura d'un Estat Major. Ademés—diu—hi ha també els egoistes, els quals volen que la guerra s'acabi per a que ningú els pertorbi la seva tranquil·litat. Ells no saben veure que aquesta guerra enclou

De la nostra vida

La revista *De la nostra vida* era el portanveu del Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria de Sabadell, la qual neix el mes d'octubre de 1912. El darrer número es va publicar els mesos d'octubre-novembre de 1918. Va ser dirigida per Joaquim Montané i Mestre.

Aquesta entitat va nàixer sobretot de l'impuls de joves vinculats amb el món del comerç sabadellenc, i també de gent vinculada amb el món tèxtil dels viatjants. A partir de l'abril del 1910 tingueren el seu estatge social a l'edifici de l'Ateneu de la plaça de Pi i Margall (ara de Sant Roc), en el qual hi podien dur a terme activitats de tota mena, sobretot cursos, classes tècniques i conferències diverses, amb un clar afany pedagògic i formatiu. També acollia cursos d'esperanto. Havia arribat a tenir gairebé 400 socis. Al Centre hi estigueren vinculats persones com l'advocat Gabriel Casals, la mestra Dolors Miralles, l'escriptor Joan Sallarès i Castells, entre d'altres; i tingué una important Biblioteca. L'any 1914 es traslladaren a un nou estatge a sobre de l'Euterpe, a la Rambla i més, tard, el 1925 es tornaren a canviar de seu, als carrers del Pedregar - Borriana. No fou una entitat excessivament polititzada, però en l'edició de la seva revista entre els anys 1914 i 1918 es publicaren alguns treballs relacionats amb la Gran Guerra, concretament en dos números de l'any 1916, i pel seu interès en reproduïm alguns fragments.

En un article de Domingo Saló publicat el març de 1916, ateny un tema eminentment econòmic, i diu:

«Europa, que semblava havia allunyat per a sempre l'espectre de la guerra, s'ha sentit presonera d'aquest xuclador infernal i ja en la lluita, lo que de pacifista tenia abans, té avui de belicosa. La fe patriòtica qu'anima als combatents; l'ardorosa resistència dels beligerants; la necessitat que tenen tots de la victòria, evidencien que quelcom de substantiu se juga en aquesta guerra i els ciutadans no volen perdre l'ànima nacional, la defensen amb el sacrifici de la pròpia vida. Estem en els temps heroics.»

«Meditem, catalans, que l'hora és propícia. Sapiguem comprendre la lliçó dels fets que, eloqüentment, ens diuen que no hi poden haver progrés material ni existència lliure, si la gran força que signifiquen l'amor a la pàtria, el deure cívic o la grandesa de cor, no les sustenten (...) i siguem europeus en lo substantiu.»³⁴

En un altre article traduït d'un treball original de L.L. Zamenhof, pare de l'esperanto i de caràcter netament pacifista, publicat el juny-juliol de 1916, diu:

«(...) Senyors diplomàtics! Després de la terrible guerra d'extermini qui ha rebaixat la humanitat al més baix nivell que les bèsties més selvatges, Europa, de vosaltres espera la pau; no un armistici més o menys llarg, sinó la pau constant, l'única que convé a la raça humana civilitzada. Però tinguem present, recordeu-ho ben bé, que l'únic mitjà per a aconseguir aquesta pau és esborrar d'una vegada per a sempre més la causa *primordial* de les guerres, el barbre residu dels més antics, temps d'incultura, *la dominació d'unes races sobre les altres.*»³⁵

³⁴ «Impressions. L'exemple passa...», *De la nostra vida. Portaveu del Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria. Sabadell*, núm. XXXVI, març 1916, p. 2-3.

³⁵ «Traduccions. Després de la Gran Guerra. Crida la Diplomàcia», *De la nostra vida. Portaveu del Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria. Sabadell*, núm. XXXIX-XL, juny-juliol 1916, p. 2-4.

Dades tècniques

Títol: *De la nostra vida*

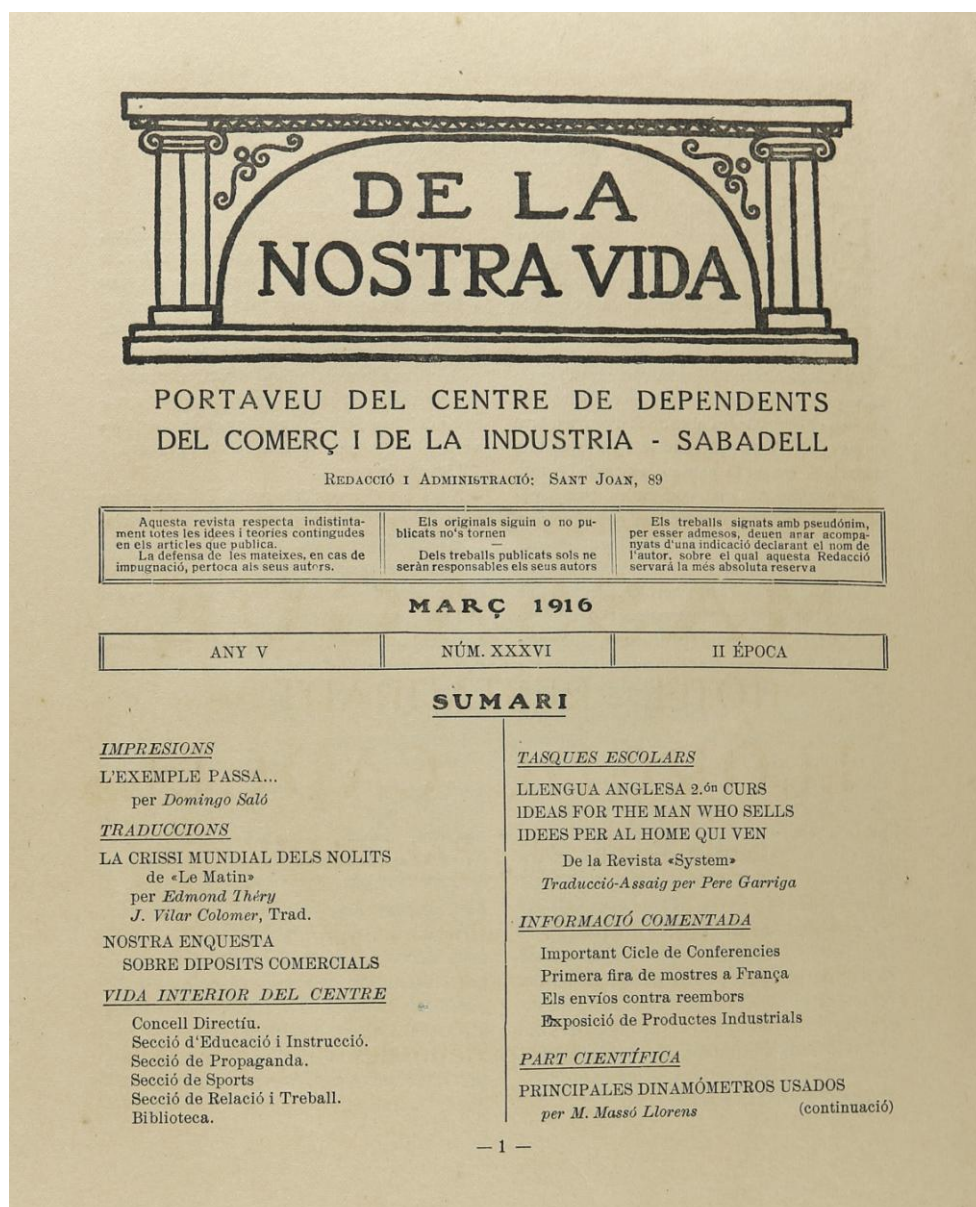
Subtítols: *Portaveu del Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria de Sabadell*

Publicació: de l'octubre de 1912 a l'octubre-novembre de 1918.

Redacció i administració: plaça Pi i Margall, 10, i des de l'any IV al carrer Sant Joan, 89.

Impremta: Impremta i Litografia J. Comas (Rambla, 81); després a la Impremta de P. Montaner, Successor d' I. Ginesta (Rambla, 34).

Format: 340 mm (les mides varien).

Font: AHS

DESPRÉS DE LA GRAN GUERRA CRIDA A LA DIPLOMACIA

(Lletra del Dr. L. L. Zamenhof).

TERRIBLE guerra ha fet presa en quasi tota la Europa. Quan acabi aquesta recíproca matança de grans multituds, que tant deshonra al món civilitzat, es reuniran els diplomàtics i s'esforçaràn per a reorganitzar les relacions entre els pobles. A vosaltres, futurs reorganitzadors, jo'm dirigeixo ara.

Quan vos reunireu després de la guerra més exterminadora que ha conegut la història, tindreu davant vostre una labor extraordinàriament gran i trascendental. De vosaltres dependrà que'l món gaudeixi des de aqueix moment de una pau assegurada per llarg temps i tal, volta per sempre més, o solament d'un silenci temporal, que prompte es veurà romput per explosió de lluites i fins de noves guerres entre races. Mediteu, doncs, curosament i amb temps vostre missió, perquè ara que per vostra labor són sacrificades molts cents mils de vides humanes i milions de fortunes molt difícilment adquirides, pesará sobre vostre una gran responsabilitat moral. Tingueu cura, doncs, de que vostra labor no sigui xorca i sens objecte i que al cap de vostres treballs la humanitat pugui dir: no ha sigut superflu el suportar els enormes i terribles sacrificis.

Començareu senzillament per refer i remendar el mapa d'Europa? Tal volta decidireu solament que el troç de terren A deu pertànyer a la raça X, i el troç B a la raça Y? Es veritat que haureu de fer aquest repartiment, però això deu ésser solament una *part insignificant* de vostra labor; guardeu's molt de que la reconstrucció del mapa esdevingui lo *essencial* de vostres treballs, perquè allavors vostra labor seria absolutament sense valor i els grans sacrificis de sang suportats per la humanitat esdevindrien superflus.

Siguin els que siguin vostres desitjos de contentar als pobles, vostres propòsits d'obrar amb justícia respecte de les diverses races, res lograreu amb la modificació de límits; perquè

tota versemblança de justícia per a una nació serà ensempls injustícia per a altra. El temps de ara no se sembla a l'antic: en cada troç de terren disputable ha treballat i vessat sang, no una nació, si que també *altres races*, i si vosaltres decidísseu que aquest troç de terren deu pertànyer a aquesta o aquella altra raça, no solament no realitzaríeu una acció justa, sinó que tampoc allunyaríeu d'aquest terren el mòbil de posteriors disputes. La *llibertat* que donéssiu a qualsevol terren, seria enterament un sofisme i significaria solament que hauríeu donat dret a aquesta o aquella raça per a dominar en aquest lloc als homes d'altre origen, els quals també nasqueren, treballaren i sufriren en ell i tenen respecte de llur patria els mateixos drets naturals que tot fill té respecte de sa mare. Es veritat que aquesta raça a qui donaríeu aital privilegi cridaria amb entusiasme: «visquen els diplomàtics!» I si aquesta raça representa la majoria en el terren de referència, per terror callaràn els demés, i tots els periódics del món diràn «que tota la població A es considera molt feliç»... Però això no serà veritat, serà senzillament mentida, que'l món no compendrà perquè no sentirà els gemecs dels oprimits obligats a callar pel temor d'homes que en sa propia *patria* són estrangers.

Adjudicant qualsevol troç de terren a homes d'aquesta o de l'altre raça, sempre fareu una injustícia a altres homes els quals tenen els mateixos drets naturals a aquest mateix terren. La única decisió efectivament justa que podeu pendre és: proclamar ben alt, com a decisió oficial fortament acordada i plenament garantitzada per tots els Estats d'Europa, el principi elemental de naturalesa, desgraciadament no observat avui:

Tot país, moral i materialment, pertany plenament i amb el mateix dret a cada un dels seus fills.

Això és, que en la vida privada cada ciutadà,

Ars

La revista *Ars* fou una revista de literatura i arts de la qual se'n publicaren un total de 12 números. El director va ser Francesc de P. Bedòs, i el redactor en cap fou en Joan Arús i Colomer. Els esments a la guerra europea van ser circumstancials i quasi insignificants.

Dades tècniques

Títol: *Ars*

Subtítols: *Revista quinzenal de Literatura i Arts*

Publicació: abril 1914 - desembre de 1915.

Administració: Joan Comas (Rambla, 81)

Redacció: Rambla, 24.

Impremta: Les Arts Gràfiques, de Joan Comas.

Format: 250 x 335 mm (any I); 230 x 310 mm (any II).

Preu: 8 ptes. any ; 10 francs any; 0,30 ptes. número solt.

Font: AHS

Kataluna Esperantisto

Aquest òrgan de comunicació de la Federació Esperantista de Catalunya tenia una associació delegada a Sabadell. El butlletí s'editava mensualment o bimensualment, estava dirigit per Frederic Pujulà i el secretari de redacció era Josep Grau. Les poques col·laboracions en què es fa esment de la Gran Guerra són de caràcter marcadament pacifista, com és lògic per la filosofia mateixa de l'esperanto i el que significa de fraternitat i enteniment entre els pobles de tot el món a partir d'una sola llengua universal. Probablement l'article de més interès és el que apareix publicat en el número 5 del mes de maig de 1915, del Dr. L.L. Zamenhof, en què fa una crida a la diplomàcia vertadera per tal de preparar el final de la guerra, però un final just i pel respecte entre tots els pobles. Aquest mateix article surt publicat, traduït de l'esperanto al català, a la revista contemporània *De la nostra vida*.

Dades tècniques

Títol: *Kataluna Esperantisto*.

Subtítols: *Oficiala Presorgano de la Kataluna Esperantista / Monata Esperanta Gazeto*

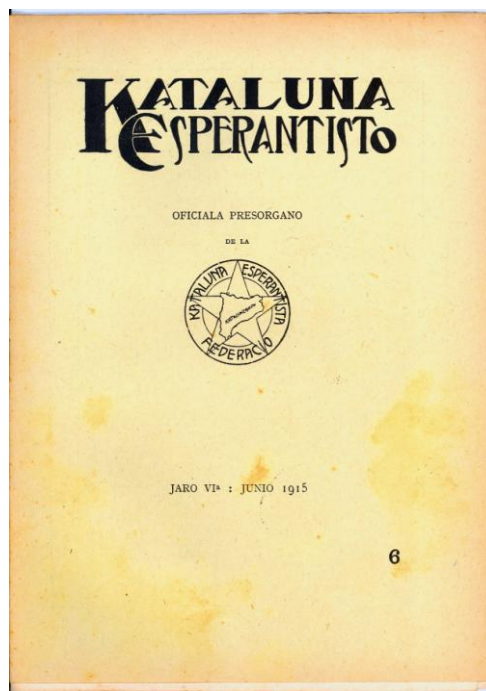
Publicació: juny-juliol 1913 / gener-abril 1917 (apareix el gener-abril de 1910)

Redacció i administració: Aribau, 55 (Barcelona)

Redacció a Sabadell: Associació de la KEF a Sabadell (Rambla, 41) / c. Gràcia, 12

Impremta: L'Avenç, de Barcelona

Format: 165 x 225 mm

Font: A

EPÍLEG

Com dèiem a l'inici d'aquest assaig, un dels aspectes que podem destacar és la gran quantitat d'articles trobats a la premsa sabadellenca durant el període de la Gran Guerra. Aquest fet, ens confirma la importància de la mateixa dins de la ciutat. Hem buidat 7 publicacions; per ordre de referències trobades tenim: ³⁶ *Diari de Sabadell* (2.040), *Gazeta del Vallés* (1.116), *Revista de Sabadell* (403) *El Federal* (129), *De la nostra vida* (4), *Kataluna Esperantisto* (4) i *Ars* (2), un total de 3.698 referències. Amb totes elles hem elaborat una base dades en la qual assenyallem autor, títol i tema tractat. Tanmateix, indiquem si es tracta d'article d'opinió o d'una crònica de guerra. A l'època no trobem editorial de la publicació, i els articles no signats són els confeccionats per la redacció i d'alguna manera representen el pensament de la capçalera. Presentar i enumerar les opinions i/o cròniques de la premsa de l'època pensem que és un primer pas per posar a l'abast de la investigació una eina que pot permetre capir el matis de la «simpatia» cap a un o altre bàndol que esmentàvem en el Pòrtic d'aquest assaig i facilitar la seva recerca.

Com assenyallem, amb un clar to aliadòfil tenim al *Diari de Sabadell* i *El Federal*. Recolzant, o seguint especialment a Alemanya i l'ordre dels imperis centrals *Revista de Sabadell* i *Gazeta del Vallés*. Tanmateix, com hem vist, des de la premsa de caràcter més intel·lectual i artístic, constatem un posicionament més distant i benintencionat, amb un cert aire pacifista, com és el cas de la revista *Ars*, o el de *Kataluna Esperantisto* que predicava la unió fraternal de tots els pobles sota una llengua universal i que a la ciutat de Sabadell contava amb nombrosos lectors. La neutralitat, amb un cert aire pacifista, és la característica més destacada de *De la nostra vida*, des de la qual es demana la pau com a forma de progrés humà.

Restava per fer un seguiment en detall de tot aquest buidatge, el qual ens ha de permetre incidir en les motivacions i interessos del recolzament cap a cadascun dels bàndols, així com el context social i polític del moment –guerra, crisi de subsistències, Revolució russa, naixement de la Mancomunitat de Catalunya, crisi de 1917, entre d'altres. Amb tot, bàsicament, podem constatar: el suport de prohoms i fabricants conservadors monàrquics o seguidors de postures catalanistes moderades i d'ordre cap a la causa d'Alemanya –tot i que, com es constata, alguns d'ells s'enriqueixi «fent mantes» pels francesos i aliats. Prohoms, capes mitges, professionals i sectors vinculats al sindicalisme de la Federació Obrera Sindical, Círcol Republicà i republicans, manifestarien la seva «simpatia» per la causa aliada, la qual fonamentalment identifiquen amb França. Cosa que també explicaria l'auge que van tenir a l'època els «voluntaris catalans» que van participar a la guerra alistats en la Legió francesa.

³⁶ Entre parèntesi les referències trobades de cada publicació.

UNA SEMBLANÇA DE LA CIUTAT DE SABADELL

«Sabadell era una població on ens coneixíem tots. A principis de segle tenia al voltant de 25.000 habitants. Es vivia, jo diria, fabriment i febriment. La situació laboral era injusta com sempre, però la major part dels obrers tenien la seva caseta i el seu hortet, per això és una ciutat tan estesa. Als 16 anys jo vaig anar a la inauguració del monument al meu avi, Joan Sallarès [21 de gener de 1917, monument escultòric a Joan Sallarès i Pla, obra de Josep Clarà]: era la primera vegada que em posava jaqué i barret de copa... Em va sorprendre que hi hagués uns obrers que protestaven i que, naturalment, la guàrdia civil va dissoldre. I és que el meu avi va fundar es primeres institucions per als vells i els invàlids, però també va escriure un llibre contra la jornada de les 8 hores. Era una ciutat on corrien els diners, perquè no parava de fabricar teixits aprofitant la I Guerra Mundial. Encara avui l'expressió *fer mantes* vol dir fer-se ric, perquè mantes era el que es fabricava a Sabadell, sobretot per als soldats francesos...»³⁷.

Com es veia Sabadell, des de fora, l'any abans d'esclatar la Guerra?

En un article extensíssim publicat a la revista *Mercurio*³⁸, R. Rucabado ens comença a descriure la ciutat com si la veiés des del tren, just abans d'arribar a una de les dues estacions del Ferrocarril del Nord (el Baixador o *Apeadero* i l'estació principal) i poc després d'haver-ne fet un recorregut pel nucli urbà:

«Un momento antes de la llegada extiéndese la ciudad ante los ojos del viajero. De seis u ocho años a esta parte la silueta ha cambiado notoriamente. Levántase entre el bosque de chimeneas humeantes una torre gallarda, de reluciente pináculo: es la Escuela Industrial; sobresale cerca de ella el tejado imponente del palacio de la Caja de Ahorros y Biblioteca Pública, no bien terminado aún. Más allá corta el horizonte el nuevo Hospital formado de pabellones aislados, según los modernos modelos. Penetra el forastero por una avenida recién abierta, la calle de la Industria y halla en el centro de la ciudad junto a la Iglesia Arciprestal en construcción, la nueva casa Consistorial, delante de ésta los jardines públicos con su kiosko para conciertos: cerca de ellos el Ateneo, aparte de buen número de edificios religiosos, civiles y particulares, contruidos o restaurados de pocos años acá. Las casas para obreros multiplicanse en barrios enteros, ofreciendo afortunadas soluciones que se acercan mucho al ideal del hogar económico y estético, inspiradas en la tradición constructora sabadellense, cuyos tipos de casa obrera y menestral, resolviendo la comodidad y holgura siempre, y la belleza del interior con frecuencia, son dignos de estudiarse por los que se

³⁷ Vegeu «Joan Oliver, una veu del poble», entrevistat per Josep Maria Huertas, a *L'Hora*, 26 de novembre de 1979; ACHE, Josep (2016). «Fer mantes (vida i mort)», dins SALA-SANAHUJA, Joaquim (coord.). *De l'Endiot al Ploraire. Figures del burlesc sabadellenc*, Sabadell: Alliance Française, p. 27-29.

³⁸ Vegeu RUCABADO, R., «Sabadell y su Gremio de Fabricantes», dins *Mercurio. Revista Comercial Iberoamericana* núm. 187, 16 d'octubre de 1913, p. 463-475.

ocupan del problema de la vivienda. Se llevan a cabo importantes derribos en la parte más antigua, ábrese amplias calles y paseos, erigense edificios comerciales, despachos y almacenes, sellado todo con la aplicación creciente del arte decorativo, y surgen nuevas fábricas, y más chimeneas todavía vienen a acentuar el perfil característico de la ciudad. Algunas de estas construcciones industriales muestran la evolución de la ingeniería en estos últimos tiempos. Hay fábricas que constituyen un museo práctico de higiene y economía industrial. Y, encima de todo ello, en las afueras, el esbelto pabellón de un transformador anuncia la renovación completa de las condiciones económicas de la industria de Sabadell y de Cataluña toda: la electrificación de la fuerza motriz, profetizando que el bosque de chimeneas no será, dentro de cierto tiempo, otra cosa que un recuerdo histórico.»

L'activitat productiva, també ens la resumeix de manera precisa:

«La producción de Sabadell no se limita solamente a la lana y el estambre: se trabaja también el algodón, pero en menor escala. Además posee industrias metalúrgicas y de construcción mecánica que suministran buena parte de la maquinaria empleada en aquellas manufacturas. Existen tres fábricas de hilados (assortiments) de algodón, 13 de estambre, 32 de lana, 13 de tejidos de algodón, 98 de tejidos de lana y 13 de lana regenerada. Esta última materia, aunque constituye una industria localizada casi en Sabadell, tiene allí un consumo exiguo. La mayor parte del hilo obtenido con lana regenerada es tejido fuera de Sabadell. Además cuenta esta ciudad con tintorerías, aparells (establecimientos de batanes, aprestos y acabados) complementarios de las primeras operaciones. La mayor parte de la maquinaria y los accesorios son proporcionados por cuatro fundiciones, 23 constructores de máquinas, cinco fábricas de correas, seis de lanzaderas, etc. La potencia industrial de Sabadell puede estimarse en 86.000 husos y 2.000 telares; puesto en marcha todo ello por 4.000 H.P.. La importación de lanas asciende a 2.500.00 kilogramos anuales. La producción de la industria lanera de Sabadell en el año 1911 se evalúa en más de 100.000 piezas de pañería en sus diversas calidades y en artículos para señora, con un valor total de 30 millones de pesetas. En el ramo de tejidos de algodón se han fabricado 176.000 piezas de importe calculable en 10.600.000 pesetas. La mitad aproximada de las lanas empleadas en Sabadell son extranjeras: siendo su procedencia escocesas, australianas o argentinas, importadas de Bradford, Mazamet o directamente de Buenos Aires.»

En aquest mateix número de la revista dirigida per Frederic Rahola, es fa ressò de la presentació pública de l'invent dels Estiratges Casablanques, una presentació que aplegà, a Sabadell, la flor i nata dels industrials sabadellencs i catalans de l'època, així com altres personatges públics rellevants i diversos tècnics i enginyers³⁹.

³⁹ Els senyors Sedó, Calvet, F. Rahola, F. Cambó, Cruells, Ezquerdo, Grau, Roig, Muntañola, el Diputat a Corts Alfons Sala i August de Rull, entre altres (p. 476-477). L'àlbum de signatures que es feren al final de l'acte es conserva al Museu d'Història de Sabadell. Resulta que el mateix Frederic Rahola, que també va assistir a l'acte, esdevindrà el gerent de la SA *Patentes Casablanques* recent constituïda. Frederic Rahola i Trèmols (1858-1919) fou un economista i polític català, de tarannà liberal-conservador, que acabà vinculat a la Lliga Regionalista; fou ell qui fundà la revista *Mercurio* l'any 1901.

Com es veia Sabadell, des de fora i des de dins, l'any 1915 en plena guerra europea?

A la mateixa revista *Mercurio*⁴⁰, a l'any 1915, un article del seu director Frederic Rahola fa les següents consideracions:

«La industria lanera da ocupación a 5.441 obreros, la algodonera a 4.710 y las auxiliares a 1.779. El total de los obreros que trabajan en Sabadell es de 11.930, a saber: 4.060 hombres, 6.599 mujeres y 1.271 niños (...).

Sabadell, como todos los grandes centros de negocios, al estallar la guerra, sufrió las rudas consecuencias de la contractación del crédito y del consumo. No tardó, sin embargo, por lo mismo que poseía una industria bien organizada y unos industriales emprendedores, en ponerse en condiciones de trabajar para suplir la paralización de las industrias en los países beligerantes, habiendo logrado su exportación una cifra conseguida nunca.

Se engloban en la exportación de 1914 unas 650.000 mantas, que representan un valor aproximado de 7.800.000 pesetas y unos 750.000 metros de paño, que equivalen aproximadamente a 6.750.000 pesetas.

Se calcula que el número de obreros aumentó en un millar, habiéndose constituido diez y siete sociedades mercantiles nuevas, dos anónimas, y las restantes colectivas.

Después del pánico y de la crisis bancaria subsiguiente, la buena marcha de los negocios impulsó las cuentas y los giros, arrojando sólo el Banco de Sabadell un aumento de 7 millones en las cuentas y de 6 millones en los efectos de giro, y otros 6 en la cuenta de caja.

La Cámara de Comercio se muestra en exceso pesimista cuando desconfía de la duración de esa vitalidad, que estima puramente circunstancial, creyendo que una vez terminada la guerra volverá el negocio a caer en su antiguo estado de prostración, quedando reducida la industria a satisfacer las necesidades del país, que no se avienen con el incremento que ha tenido la producción. Nosotros abrigamos mayores esperanzas; el camino que hemos avanzado no será camino perdido; las enseñanzas que se han desprendido del gran esfuerzo realizado no serán infecundas; los nuevos elementos aportados no pueden ya permanecer ociosos.

(...) Fijense los industriales de Sabadell en ese mercado de América, cuya potencia consumidora va en progresión ascendente; aprovechen estos momentos en que la falta de exportación de los beligerantes deja un vacío que es fácil llenar, no desoigan las solicitudes de que somos objeto, envíen allí sus viajantes de comercio y acudan a esas costas del Pacífico, que tanto se aproximan a nosotros con la apertura del istmo de Panamá.»

⁴⁰ Vegeu RAHOLA, Frederic, «Sabadell y su industria» dins *Mercurio*... Op. Cit., núm. 238, p. 297-298

CRONOLOGIA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

1914

- . 28 de juny: Assassinat de l'Arxiduc Francesc Ferran i la seva esposa a Sarajevo.
- . 28 de juliol: Àustria-Hongria declara la guerra a Sèrbia.
- . 1 d'agost: Alemanya declara la guerra a Rússia.
- . 3 d'agost: Alemanya declara la guerra a França.
- . 4 d'agost: Alemanya envaeix Bèlgica (neutral) per passar cap a França, la qual cosa fa que Anglaterra declari la guerra a Alemanya.

COMENÇAVA LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL O GRAN GUERRA

- . 28 d'agost: Derrota russa per part dels alemanys (general Von Hindenburg) a la batalla de Tannenberg.
- . Setembre: batalla de Marne, l'exèrcit francès al comandament del general Joseph Joffre posa fre a l'avenç alemany.
- . Octubre – novembre: els anglesos aturen als alemanys a Bèlgica (batalla d'Ypres). S'estabilitza el front i comencen «les trinxeres». Turquia entra a la guerra.

1915

- . 18 de febrer: comença la guerra submarina.
- . 20 d'abril: segona batalla d'Ypres (Bèlgica). L'exèrcit alemany utilitza gasos tòxics.
- . 23 de maig: Itàlia declara la guerra a Àustria – Hongria.
- . 6 de setembre: Bulgària entra a la guerra al costat d'Alemanya.
- . 14 d'octubre: Bulgària declara la guerra a Sèrbia i a canvi obté Macedònia.

1916

- . 21 de febrer: comença la batalla de Verdun.
- . 9 de març: Portugal entra a la guerra.
- . 16 de maig: acords Sykes – Picot per l'Orient Mitjà (França i Anglaterra).
- . 24 de juny: batalla del Somme (a la Picardia). Carros de combat.
- . 26 d'agost: Itàlia declara la guerra a Alemanya.
- . 27-28 d'agost: Romania entra a la guerra i ofensives dels Imperis Centrals.
- . 18 de desembre: fi de la batalla de Verdun (10 mesos, la més llarga).
- . 21 de desembre. El president Wilson d'EUA fa proposta de pau.

1917

- . 2 de gener: Alemanya comença la guerra total submarina contra les marines mercants.
- . 22 de gener: Wilson proclama la «pau sense victòria».
- . 3 de febrer: ruptura de relacions EUA – Alemanya.
- . 15 de març: abdica Nicolau II de Rússia, govern provisional.
- . 6 d'abril: EUA declara la guerra a Alemanya.
- . 27 d'abril: Grècia s'uneix als aliats.
- . 20 de novembre: batalla de Cambrai (França), carros de combat i artilleria mòbil.
- . 12 de desembre: inici de les converses de pau.
- . 15 de desembre: armistici entre Rússia, Alemanya i Àustria – Hongria (front oriental).

1918

- . 8 de gener: «14 punts de Wilson».
- . 3 de març: Tractat de Brest – Litovsk (Alemanya – Rússia).
- . 28 de maig: Armènia s'independitza de Rússia.
- . 17 de juny: s'executa el darrer tsar, Nicolau II.
- . 1 d'octubre: Hongria s'independitza de l'Imperi austrohongarès.
- . 15 d'octubre: Croàcia s'independitza d'Hongria.
- . 28 d'octubre: independència de Txecoslovàquia.
- . 29 d'octubre: revolució a Alemanya, cau el kàiser Guillem II i es crea la República de Weimar.
- . 11 de novembre: armistici amb la rendició de les Potències Centrals.

S'ACABA LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

FONTS D'ARXIU

Hemeroteca

- Arxiu Històric Sabadell (AHS):

Ars (1914-1915)

. D7 73/16

De la nostra vida. Portaveu del Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria. Sabadell (1912-1918)

. D7 727/1-4

Diari de Sabadell (1910-1919): autonomista d'avisos i notícies

- . 1 gener – 31 desembre 1914 MFL 137
- . 1 gener – 20 desembre 1915 MFL 138
- . 1 gener – 31 desembre 1916 MFL 139
- . 3 gener – 30 desembre 1917 MFL 140 – 141
- . 1 gener – 31 desembre 1918 MFL 142-143

Gazeta del Vallès: diari popular d'avisos i notícies

- . Any VII, 1766 (1 gener 1914) – 2064 (31 desembre 1914) D7 17/3
- . Any VIII, 2066 (3 gener 1915) – 2363 (29 desembre 1915) D7 18/3
- . Any IX, 2367 (4 gener 1916) – 2665 (31 desembre 1916) D7 / 19/2
- . Any X, 2666 (3 gener 1917) – 2958 (30 desembre 1917) D7 20/1

Kataluna Esperantisto. Oficiala Presorgano de la Kataluna Esperantista / Monata Esperanta Gazeto (1913-1917)

. D7 189/1-2

Revista de Sabadell (1888-1935): diario de avisos y noticias

- . Gener – desembre 1914 MFL 341
- . Gener – desembre 1915 MFL 342
- . Gener – desembre 1916 MFL 343
- . Gener – desembre 1917 MFL 344
- . 1918 – 1925 MFL 345

Sabadell Federal (1913-1917): setmanari d'esquerres

. CDR-346 (també digitalitzada a ARCA, Arxiu de Revistes Catalanes Antigues / Memòria Digital de Catalunya)

- Biblioteca Nacional (digital):

. RAHOLA, Frederic, «Sabadell y su industria», *Mercurio. Revista Comercial Ibero-americana*, núm. 238, 30 de setembre, p. 297-298.

. RUCABADO. R, «Sabadell y su Gremio de Fabricantes», *Mercurio. Revista Comercial Ibero-americana*, núm. 187, 16 d'octubre de 1913, p. 463-475.

Bibliografia

ACHE, Josep (2016). «Fer mantes (vida i mort)», dins SALA-SANAHUJA, Joaquim (coord.). *De l'Endiot al Ploraire. Figures del burlesc sabadellenc*, Sabadell: Alliance Française, p. 27-29.

ALSINA GIRALT, Joan (1991). *El Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria de Sabadell (1907-1936)*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach (Quaderns d'Arxiu, LIX).

BACH, Miquel (2002), *La Colla de Sabadell. Entre el noucentisme i l'avantguarda*, Sabadell: Fundació La Mirada.

CAMPS CURA, Enriqueta, «Teixint la ciutat fàbrica: la formació de la primera Manchester catalana» dins *Recerques*, núm. 47-48, 2003-2004, p. 81-106.

CASTELLS PEIG, Andreu, «Quaranta dos anys de diaris sabadellencs en català, 1897-1938», dins *Arraona*, núms. 2, 3, 7 i 9, 1976-1980.

CASTELLS PEIG, Andreu (1978). *Sabadell, informe de l'oposició. O tot o res (1904-1918)*, vol. III, Sabadell: Edicions Riutort.

DEU I BAIGUAL, ESTEVE, «Els beneficis industrials durant la Primera Guerra Mundial: el cas de la indústria llanera de Sabadell», dins *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 20, 1988.

DEU I BAIGUAL, Esteve (2000), «Expansió Urbana i Economia» dins VV.AA. *Sabadell al Segle XX*, Barcelona: Eumo Editorial.

DIVERSOS AUTORS (2008), *La Gran Gran Guerra en imatges (1914-1918). Fons de l'Archivo General de Palacio*, Barcelona: Museu d'Història de Catalunya / Fundació de Caixa Sabadell.

FIGUERAS, Gisela (2006), *Inventari de l'hemeroteca local: publicacions periòdiques sabadellenques (1854-2004)*, Sabadell: AHS.

MARÍN CORBERA, Martí (2000), «1898-1939 Liberalisme, dictadura, democràcia i Guerra Civil» dins VV. AA. *Sabadell al Segle XX*, Barcelona: Eumo Editorial.

MARTINEZ I FIOL, David (1991), *Els «Voluntaris catalans». a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l' Abadia de Montserrat.

MASJUAN, Eduard (2006). *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939). L'altra aventura de la ciutat industrial*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (Ciència i Tècnica, Història, 33).

MOLINER PRADA, Antoni (2000), *Fèlix Sardà i Salvany i el integrismo de la Restauración*, Bellaterra: UAB.

PUEBLA MARTÍNEZ, Belén i PÉREZ CUADRADO, Pedro, «Armando Guerra y el tratamiento de la cartografía en *El Debate* durante la I Guerra Mundial», dins *Historia y Comunicación Social*, vol. 19, 2014, p. 61-78.

PUIG I PUJOL, Joan (1972), *86 anys de premsa local: Sabadell, 1853-1938*, Sabadell: Riutort.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni (2016), *La guerra de les nacions. Crònica coetània de la Primera Guerra Mundial*, Barcelona: Generalitat Catalunya. Departament de la Presidència. Edició a cura de Mercè Morales.

SALA-SANAHUJA, Joaquim (2011), «Salvat-Papasseit, amic de Plató Peig», a *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, núm. 180, p. 46-47.

SALLARÈS I CASTELLS, Joan (1959). *El Joncar*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.